

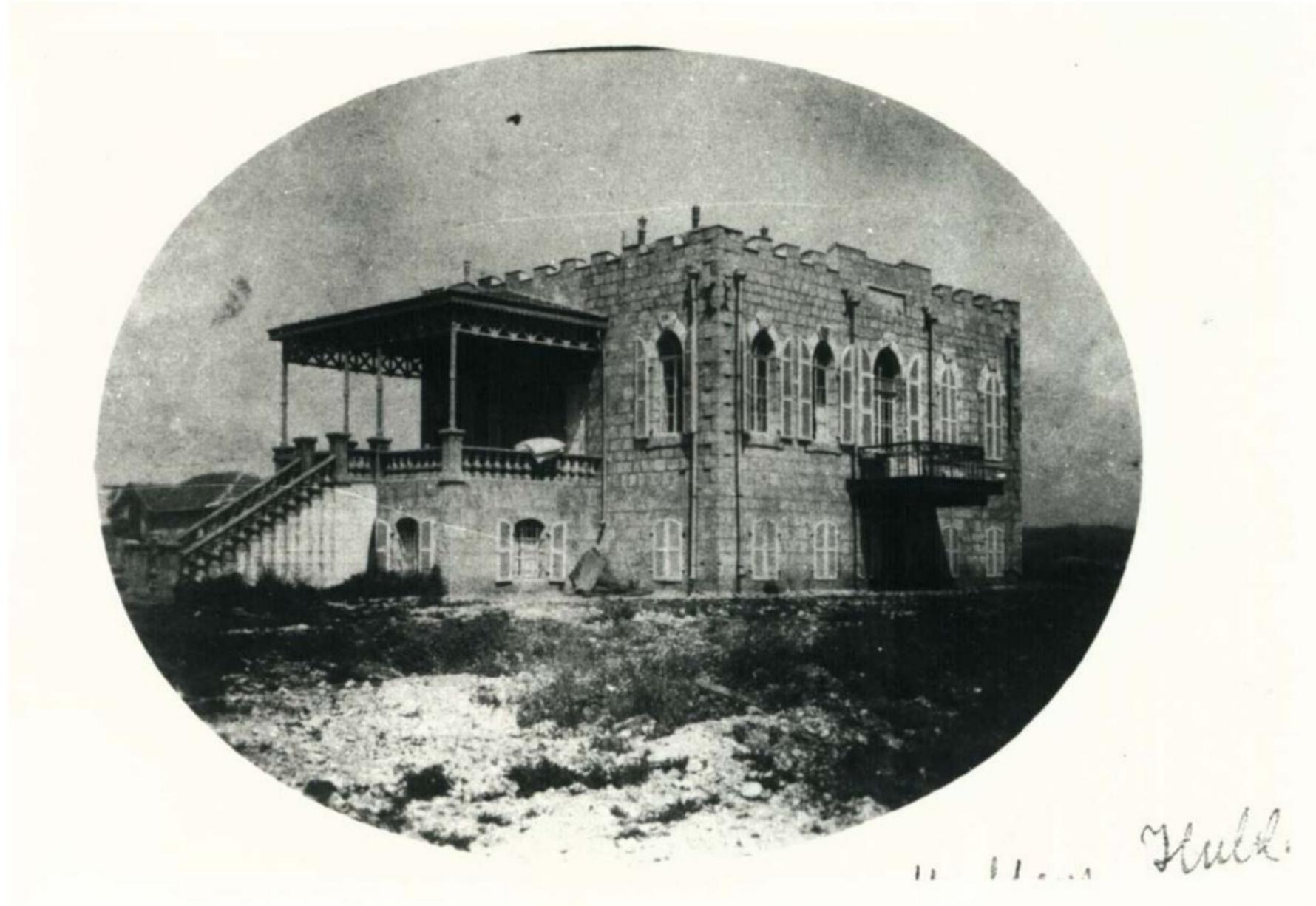
בית הרצל וחוות חולדה

מתכנן מקורי: יוסף ברסקי

שנת הקמה: 1909

אמנון בר אור - טל גזית אדריכלים בע"מ

רחוב אחד העם 9, תל אביב 6525101
טל. 03-5163082, פקס. 03-5163079
www.amnon-baror.co.il

בית הרצל, שנה לא ידועה. מקור: הארכיון הציוני

1.1 תוכן עניינים

3. תיעוד צילומי מצב קיים		1. נתונים כלליים	
49	3.1 תיעוד חזיתות	2	1.1 תוכן עניינים
51	3.2 תיעוד קומת קרקע	3	1.2 הקדמה
52	3.3 תיעוד קומה עליונה		1.3 תצלומים עדכניים של המבנה
53	3.4 תיעוד הסביבה הקרובה	4	1.3.1 בית הרצל
54	3.5 תיעוד האורווה	5	1.3.2 האורווה
	4. תיעוד אדריכלי מצב קיים	6	1.4 מפה ותצלום אוויר עדכניים
	4.1 בית הרצל	8	1.5 נתונים סטטוטוריים
55	4.1.1 תרשים סביבה ותכנית טופוגרפית		1.6 ניתוח אדריכלי
56	4.1.2 תכניות מצב קיים	9	1.6.1 תיאור אדריכלי
58	4.1.3 חזיתות מצב קיים		1.6.2 אנאלוגיה לתקופה ולסגנון הבניה
62	4.1.4 חתכים מצב קיים	11	1.7 הערכת אתר
	4.2 האורווה		1.7.1 ערכים לשימור
64	4.1.1 תכנית מצב קיים	12	1.7.2 הנחיות והמלצות לשימור
65	4.1.2 חזיתות מצב קיים	13	
	5. מצב מקורי משוחזר		2. תיעוד היסטורי
67	5.1 תכניות מצב מקורי משוחזר	14	2.1 רקע היסטורי
69	5.2 חזיתות מצב מקורי משוחזר	20	2.2 תולדות האדריכל
73	5.3 חתכים מצב מקורי משוחזר	21	2.3 מפות היסטוריות
	6. פרטים ארכיטקטוניים	25	2.4 תצלומי אוויר היסטוריים
76	6.1 רשימה ומיפוי אלמנטים מקוריים לשימור	29	2.5 צילומים היסטוריים
	7. טכנולוגיית הבנייה וחומרים במבנה	44	2.6 תוכניות ומסמכים היסטוריים
81	7.1 טכנולוגיית הבנייה וחומרים במבנה- הקדמה		
	לסקר הנדסי		
82	8. מקורות		

1.2 הקדמה

בית הרצל על בול של קק"ל מנת 1916
מקור: ארכיון קק"ל

יער חולדה נמצא על גבעות השפלה בשטחי המועצה האזורית גזר. היער ניטע בראשית המאה העשרים כחלק ממפעל הייעור של הקרן הקיימת, ובולט בלב האזור החקלאי המקיף אותו. כשנתיים לאחר תחילת נטיעת היער, נבנה בשנת 1909 בית הרצל בתכנונו של האדריכל יוסף ברסקי, ונועד לשמש מגורים למנהל ולפועלי החווה החקלאית שביער. כעבור מספר שנים נבנתה חצר המשק ששימשה את הקבוצות שהתגוררו במקום לאורך יותר מעשרים שנה, ופעלו מתוך אידאולוגיה התיישבותית סוציאליסטית. בשנות השלושים, בשנים האחרונות שבהן הייתה החצר פעילה, שימשה כנקודת התיישבות הראשונה של קיבוץ חולדה, עד שזה העתיק את מושבו כקילומטר מערבה.

ביער, בבית הרצל וסביבתו התרחשו אירועים חשובים בתולדות פעילותה של הקרן הקיימת וההתיישבות הציונית מתחילת המאה, והם מהווים אתר היסטורי חשוב החושף סיפור מאלף ונשכח של תושיה, גבורה והקרבה.

שנים רבות עמד בית הרצל בשיממונו, הרוס בחלקו, ולצידו נשתמרה רק בריכת המים. לחצר ההיסטורית לא נותר זכר. בראשית שנות האלפיים שופץ ושוחזר הבית, וכחלק מתוכנית לשחזור החצר, נבנה מחדש מבנה האורווה. שאר מבני החצר לא שוחזרו.

עבודה זו מהווה תיעוד היסטורי ואדריכלי של חצר חולדה ובית הרצל, במטרה להחיות את סיפורו הנשכח של המקום, ולהגדיר ולבחון את ערכיו הראויים לשימור. התיעוד המובא להלן הוזמן על ידי קרן קיימת לישראל. העבודה התבססה על חומרים היסטוריים מארכיון קק"ל ומועצה אזורית גזר, לצד ארכיונים נוספים ואוספים פרטיים, וכן ע"פ תיעוד פיזי של משרדנו בבניין.

ברצוננו להודות לאדריכלית איילת ברק ממשרדנו שערכה תיק תיעוד זה.

אדר' אמנון בר אור

אדר' טל גזית

1.3 תצלום עדכני של המבנה

1.3.1 בית הרצל

צילום חזית צפונית
צילום: טל גזית, 24.4.2023

1.3 תצלום עדכני של המבנה

1.3.2 האורווה

צילום חזית מזרחית
צילום: טל גזית, 24.4.2023

1.4 מפה ותצלום אוויר עדכניים

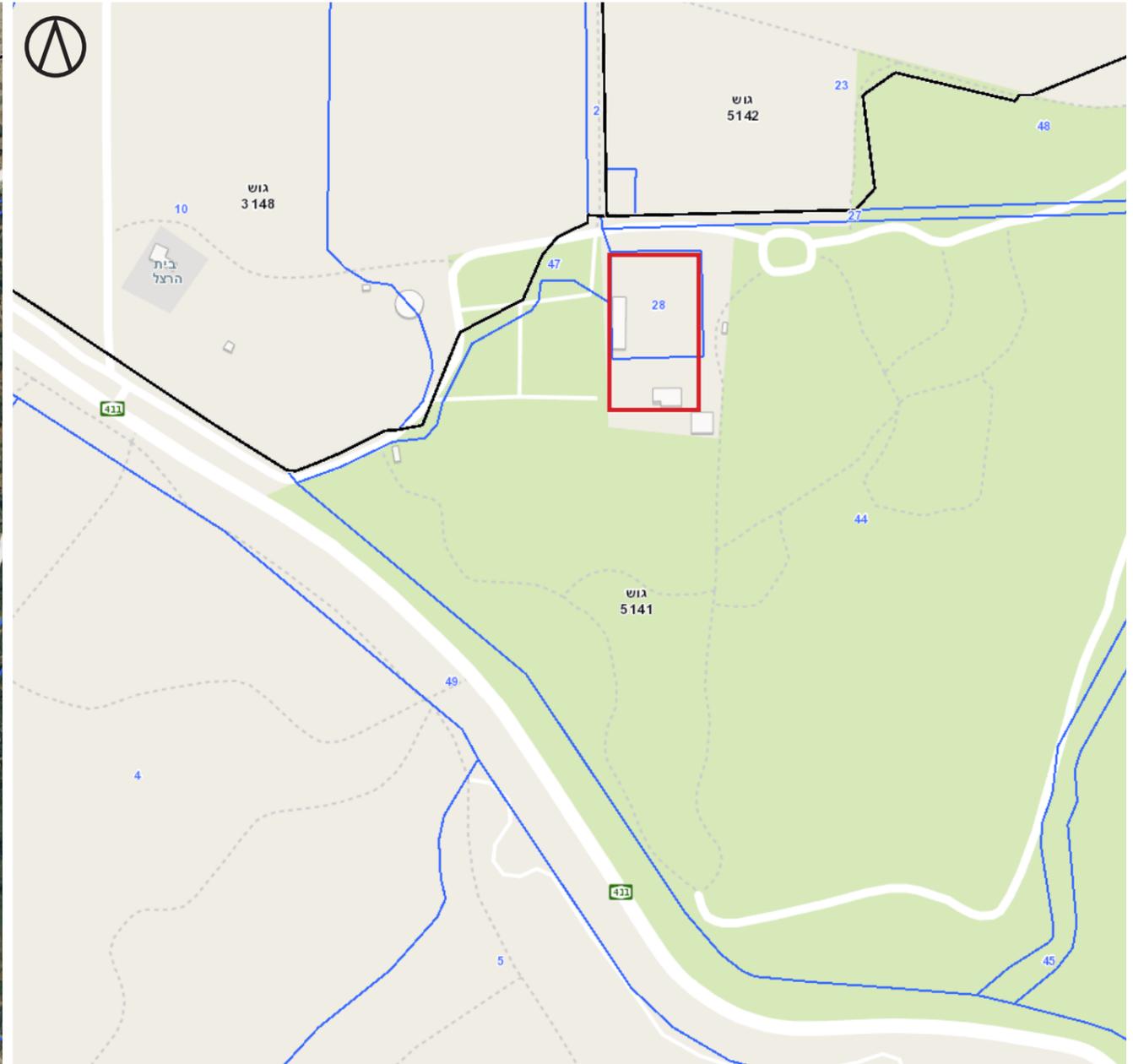
גוש: 5141
חלקה: 44, 28
מיקום כללי: יער חולדה

תצלום אוויר - יער חולדה, משמר דוד וקיבוץ חולדה, 2023.
GIS מועצה אזורית גזר

1.4 מפה ותצלום אוויר עדכניים

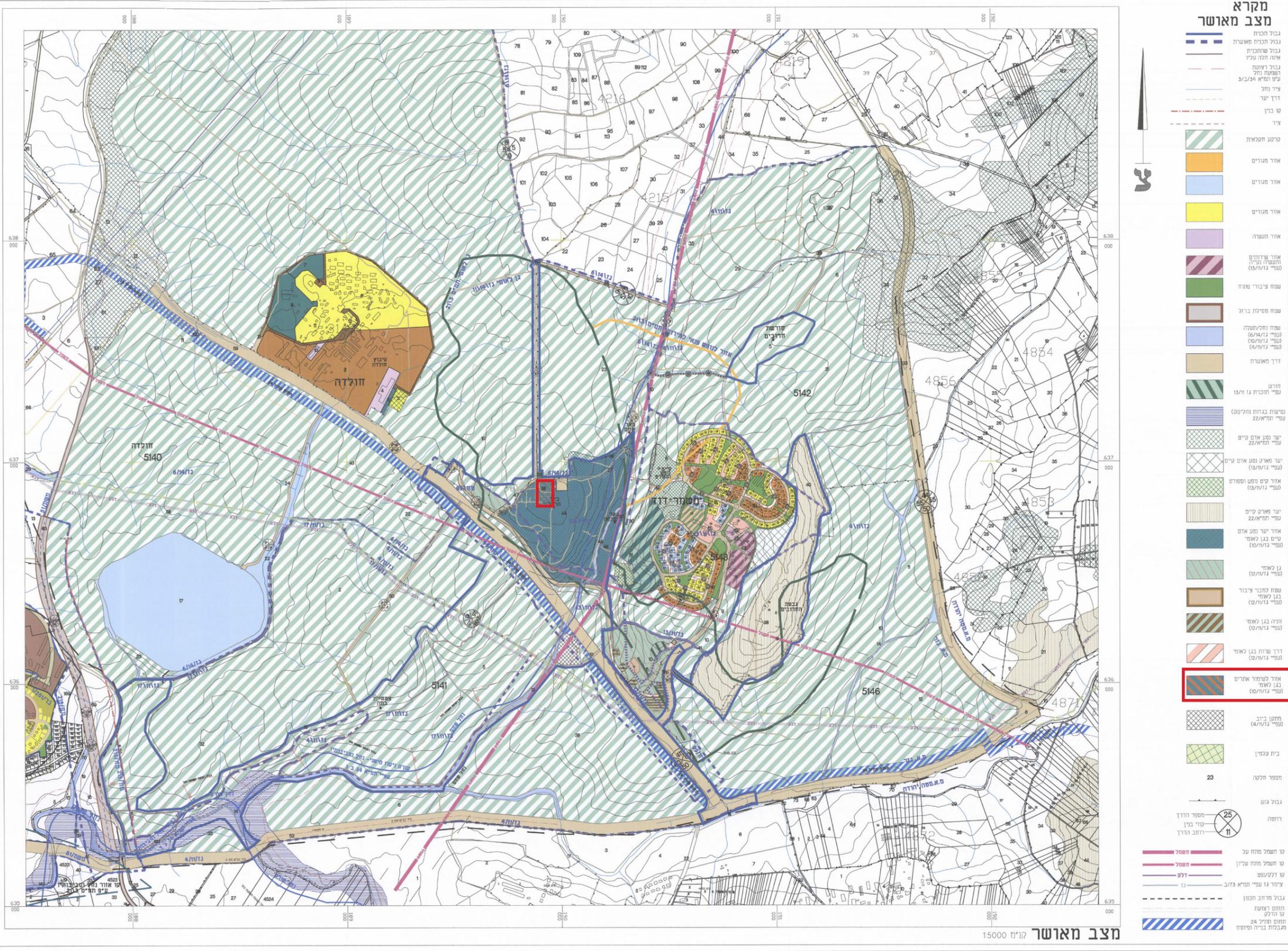
תצלום אוויר, יער חולדה, 2022.
gov map אתר המפות הממשלתי

מפת רחובות ומבנים, יער חולדה
gov map אתר המפות הממשלתי

1.5 נתונים סטטוטוריים

שטח המגרש מוגדר כאזור לשימור אתרים בגן לאומי על פי גז'11\10

תשריט ייעודי קרקע
תכנית מתאר יער חולדה גז'14\24

1.6 ניתוח אדריכלי

1.6.1 תיאור אדריכלי

בית הרצל

בית הרצל - חזית צפונית, מבט מכיוון החצר.
צילום: טל גזית, אפריל 2023

הבית ההיסטורי נמצא בחלקו הצפוני של יער חולדה. מצפון לו, היכן ששכנה בעבר חצר החווה, נמצא כיום שטח עפר ריק מעצי היער ומבינו, למעט ברכת המים ההיסטורית ששימשה את המשק, ומבנה התוחם אותו ממערב אשר נבנה בתחילת שנות האלפיים כחלק משחזור החצר.

בית הרצל, בן שתי הקומות, בעל שתי כניסות משתי החזיתות הראשיות. מהחזית הצפונית, הפונה לחצר החווה ישנה כניסה לקומת הקרקע במפלס נמוך בירידה של מספר מדרגות, וכניסה נפרדת לקומה העליונה דרך גרם מדרגות מערבי המוביל למרפסת קטנה. מהחזית המערבית של הבית ישנה כניסה לקומה הראשית דרך מרפסת קדמית גדולה. מכניסה זו יורדת דרך עפר תחומה באבנים, משני צידיה מספר שבילים נוספים המסודרים באופן סימטרי ביחס לשביל ועצי וושינגטוניה המשווים לכניסה לבית מראה רשמי. המדרגות והמרפסת המערבית בעלות מעקה פריקסט בטון בסגנון קלאסי, ופרגולה עץ המקרה על המרפסת.

תכנית הבית ריבועית וסימטרית. קומת הקרקע, המשמשת כיום כמשרדים של קק"ל שימשה בעבר למגורי הפועלים. הכניסה אליה היא דרך חלל מרכזי שסביבו מאורגנים ארבעה חדרים, בדומה לתכנית של "בית חלל מרכזי". החללים דומים בגודלם למעט החלל הצפון מערבי שהוסב לשירותים. חלל נוסף, מעט גבוה יותר, נמצא בחלק המערבי של הבית מתחת למרפסת הקומה העליונה, והוא "שובר" את הסימטריות של התכנית.

הקומה העליונה של הבית משמשת כיום כחלל תצוגה ושימשה בעבר למגורי מנהל החווה. מערכות התנועה בבית הן חיצוניות בלבד ואין מעבר פנימי בין שני מפלסי הבית. במפלס העליון היו בעבר שני חללים מלבניים, סימטרים ושווים בגודלם, אולם החלל הצפוני פוצל וכעת קיים בו חדר תצוגה וחלל טכני קטן יותר. גובהה של הקומה העליונה הוא כארבעה מטרים והוא גבוה יותר מהקומה התחתונה בכ-130 ס"מ. דבר זה בא לידי ביטוי גם בהבדל בגובה החלונות, הגבוהים יותר בקומה הראשית.

קירותיו העבים של הבית עשויים אבן גיר מקומית והם בין האלמנטים היחידים שנותרו מהבית המקורי שנבנה לפני יותר ממאה שנים. הקירות חשופים מבחוץ ומטויחים בפנים הבית. החלונות והדלתות שוחזרו בהתאם למקור מעץ צבוע וזכוכית. בחלק מהחלונות שוחזרו תריסי העץ ובחלקם לא.

1.6 ניתוח אדריכלי

1.6.1 תיאור אדריכלי

חצר המשק

חצר המשק הייתה תחומה בעבר במבנים חקלאיים בעלי קומה אחת עד שתיים, אולם כיום השריד המקורי היחיד שנותר הוא בריכת המים בקצה הדרום מערבי של החצר. הבריכה עשויה אבן והיא לא נגישה לציבור. מצפון לה נבנה בראשית שנות האלפיים מבנה שנועד לשחזר את אורות המשק. חלקו הצפוני של המבנה פתוח בחזיתו הפונה לחצר, ואילו חלקו הדרומי סגור ובו נמצאים שירותים ציבוריים. גג המבנה בנוי מקונסטרוקציית עץ חשופה ועל גביה גג רעפים.

הארווה המשוחזרת ובריכת המים לשמאלה, מבט מתוך החצר ההיסטורית.
צילום: טל גזית, אפריל 2023

1.6 ניתוח אדריכלי

1.6.2 אנאלוגיה לתקופה ולסגנון הבניה

הסגנון הארץ-ישראלי

בתחילת ההתיישבות הציונית בארץ ישראל ולפני התקופה המודרנית נתפס ענף הבנייה כמקצועם של הגויים. בשכונות היהודיות הראשונות שנבנו מחוץ לחומות בירושלים וביפו, הקבלנים הערבים היו אלו שבנו את הבתים ותכננו אותם על פי דרישות בעלי הבתים, אולם הסגנון ובעיקר האורנמנטיקה נעשו על פי מסורות הבנייה המקומית.

מתוך זיקה ורצון להיטמע בתרבות המקומית, ומתוך שאיפה לאפיין את המהפכה הציונית גם באדריכלות, פיתחו האדריכלים היהודים בארץ את הסגנון הארץ-ישראלי בשני העשורים הראשונים של המאה העשרים, שהתאפיין בניסיון לייצר אדריכלות המשלבת בין הרעיונות האירופאים אותם הביאו אנשי העלייה השנייה, לבין האדריכלות הערבית המקומית. מאמץ זה ביטא את שאיפתם של העולים הציונים להתערות בארץ ישראל, להתחבר לשורשים היהודים ובו בזמן לגבש זהות יהודית לאומית חדשה. שאיפה זו לגיבוש זהות השוללת את הגלותיות באה לביטוי גם בלבוש הכמו-ערבי; באימוץ מקצועות 'מקומיים' כמו שמירה, רעייה וחקלאות מקומית, ובלמידת השפה והמנהגים הערבים.

הסגנון הארץ-ישראלי התאפיין בשימוש רב באלמנטים מזרחיים, בציוריות ועומס חזותי רב ובקומפוזיציות סימטריות. הניסיון לשלב בין אדריכלות מערבית ואדריכלות מקומית הוביל לבנייתם של מספר מבנים המזוהים עם הסגנון. שני המבנים הבולטים ביותר הם מבנה הטכניון בחיפה בתכנונו של אלכסנדר ברוולד, וגימנסיה 'הרצליה' בתל אביב בתכנונו של יוסף ברסקי. מבנים אלו נבנו על פי תכנית מערבית - ברוקית עם מגוון אלמנטים מזרחיים, כמו קשתות מזרחיות מקומרות, חלונות מפתח מוסלמים, צריחים וכותרות משוננות. הקומה הראשונה בביתו של עקיבא אריה ויס בפינת הרחובות הרצל ואחד העם בתל אביב מהווה דוגמה נוספת, וכן מבנים נוספים של ברסקי ושל ברוואלד: חצר מרחביה, בית הספר הריאלי וביתו הפרטי של ברוואלד, בית הרצל ובתי התימנים בכרם בן שמן של ברסקי.

לאחר הכיבוש הבריטי של ארץ ישראל ותחילת הסכסוך ב-1921 חלה התרחקות מודעת מהסגנון הערבי המקומי, ונוצר "הסגנון האקלקטי", המלקט משלל מקורות השראה. בין הסגנון האקלקטי לבין הסגנון הארץ-ישראלי מתקיים בלבול לעיתים. שני הסגנונות מקושרים מאוד, אך הסגנון הארץ-ישראלי מפגין, באופן מובהק ומכוון, שילוב של אדריכלות מקומית ערבית-מוסלמית עם ארכיטקטורה מערבית, בעוד שהסגנון האקלקטי מתייחס כמעט באדישות למקור של הסגנונות שמהם הוא שואב השראה ומעתיק מוטיבים.

גלויה עם צילום בניין הטכניון, שנות ה-30. מקור: ויקיפדיה

הגימנסיה העברית 'הרצליה', בשנות ה-20. מקור: הארכיון הציוני המרכזי

1.7 הערכת אתר

1.7.1 ערכים לשימור

ערך אדריכלי

ערכו האדריכלי של בית הרצל הוא גבוה מאוד, ומהווה עדות נדירה לסגנון הארץ ישראלי ולעבודותיו של האדריכל יוסף ברסקי, שתיכנן בין השאר את גימנסיה הרצליה באחוזת בית-ת"א, והיה מעורב גם בתכנונם של הטכניון בחיפה ובצלאל בירושלים. הניסיון לייצר סינתזה בין האדריכלות המערבית-אירופית לבין האדריכלות הערבית-מקומית, המאפיין את האדריכלות הארץ ישראלית, בא לידי ביטוי בבית הרצל בבניה המקומית באבן, ובפרטים כגון חלונות קשתיים ומעקות מעוטרים, לצד תכנית סימטרית המזכירה את בית החלל המרכזי.

ערך היסטורי

הבית שימש כמקום משכנם של מנהל החווה החקלאית (קומה ראשית) והפועלים שעסקו בעבודה החקלאית ובנטיעות (בקומה הנמוכה מפני הקרקע). סביב הבית ניטע יער חולדה – יער נטע אדם ראשון בארץ אשר היווה נדבך משמעותי בעיצוב המרחב הישראלי וסימן את תחילתו של מפעל הייעור ארוך השנים של קק"ל. בחצר הוכשרו מאות צעירים מכל הארץ לעבודת אדמה וייעור והיא פעלה כמעין מעבדה חקלאית ניסויית, אשר תרמה רבות ליצירתה של תמונת הנוף הארץ ישראלית המוכרת לנו כיום. בשנות ה-30 היוותה החצר את ההתיישבות הראשונה של קיבוץ חולדה עד שהעתיק את משכנו מערבה לשם, למקומו היום.

ערך תרבותי

בית הרצל הוא חלק מסיפורו של המפעל הציוני וערכו התרבותי גבוה ביותר. הוא מספר את ראשית דרכה של הקרן הקיימת ומפעל הייעור של ארץ ישראל וההתיישבות היהודית ומסמן את הניסיונות הראשונים לייצר הכשרה חקלאית לבניית הארץ.

ערך אמנותי

בסמוך לבית הרצל ניצבת אנדרטה ובה שלוש דמויות: אפרים צ'יזיק ואחותו שרה (שנפלה בקרב על תל חי), ודמות חלוץ נוספת. אנדרטה זו הוקמה לזכר גבורתם ועמידתם האמיצה במתקפה על הבית ועל החצר במאורעות תרפ"ט. יוצרת האנדרטה היא בתיה לישנסקי, כלת פרס ישראל לפיסול (1985), שיצירותיה הריאליסטיות הרבות משקפות בנושאהן את הנרטיב הציוני.

ערך נופי

הבית והחצר נטועים ביער חולדה – יער נטע האדם הראשון בארץ, וסביבם צמחיה היסטורית עבותה, ושדרות דקלי וושינגטוניה לאורך הדרך היוצאת מן החווה, הנראים בתצלומי האוויר והמפות ההיסטוריים, ולהם ערכי מורשת גבוהה.

1.7 הערכת אתר

1.7.2 הנחיות והמלצות לשימור

בבית נעשו עבודות שיפוץ בתחילת שנות האלפיים, אז גם נבנה מבנה האורווה במקומו המקורי. מצבו של בית הרצל סביר אולם ישנן עבודות שלא הסתיימו ומומלץ לבצען, כגון שחזור תריסים, הסרת מפגעים מהחזיתות, הסרת צבע מגרם המדרגות וממעקה הבקבוקונים ועוד. כמו כן נדרשות עבודות תחזוקה כגון טיפול ברכיבות בקומה התחתונה, טיפול בשירותים הדורשים תיקון ועוד.

מומלץ לשחזר את חצר המשק ומבניה בהתאם למקור ככל האפשר.

2.1 רקע היסטורי

הקמת קק"ל

יוזם הרעיון להקמת קרן לאומית לרכישת קרקעות להתיישבות ציונית בארץ ישראל היה פרופ' צבי שפירא, שהעלה לראשונה את הרעיון בוועידה של חובבי ציון בשנת 1884 – כשנתיים לאחר תחילת העלייה הראשונה. שפירא טען בלהט – והצליח לשכנע גם אחרים – כי רכישת קרקעות בארץ ישראל בידי העם היהודי חיונית ביותר להצלחת ההתיישבות בארץ, להקמת מושבות ופיתוח החקלאות העברית.

בקונגרס הציוני הראשון שנערך בשנת 1897 נידונה הצעה מפורטת למבנה הקרן, מטרותיה ודרך פעילותה והודגש אופייה הלאומי. נקבע שהקרן תתבסס על כספי תרומות, וייעודה יהיה רכישה וניהול קרקעות להתיישבות יהודית בארץ ישראל. הקרקעות יהיו בבעלות לאומית וימסרו לחכירה בלבד לתקופה של 49 שנים לכל היותר, לשם עיבודן ויישובן.

בתום הדיון בהצעה החליט הקונגרס לקבל מבחינה עקרונית את רעיון הקרן אך לדחות את הקמתה עד לאחר ביסוסה המשפטי וניסוח תקנותיה, ומונתה ועדה מיוחדת לנושא זה. בשלוש השנים שלאחר מכן לא עלה רעיון הקרן הקימת לדיון פומבי בקונגרסים הציוניים אך העסיק רבות את חברי הוועד הפועל הציוני המצומצם. הללו שקדו במהלך אותן השנים על הכשרת הקרקע לייסוד הקרן והפעלתה, וניסוח עקרונותיה. על אף הקונצנזוס בדבר נחיצותה של הקרן, ההצבעה על הקמתה נדחתה מקונגרס לקונגרס, משום הרצון להביא לכדי ניסוח משפטי מדויק את מטרות הקרן טרם אישורה.

ארבע שנים לאחר מכן, בקונגרס הציוני החמישי בשנת 1901, הוכרז על ייסוד 'קרן קיימת לישראל' באופן רשמי. נקבע שהקרן תנוהל על ידי ההסתדרות הציונית ותהיה רכוש של העם היהודי כולו, ולאחר שתגיע להון בסיסי בסך 200,000 ליש"ט ישמש יתר הסכום לרכישת קרקעות בארץ ישראל. הקרן תתבסס על תרומות ותהיה לה מחויבות לשכבות העניות יותר של העם. כל זאת במסגרת מפעל ההתיישבות החקלאית, שתפתח ההסתדרות הציונית בעתיד.

התורם הראשון לקרן הקיימת לישראל היה יונה קרמנצקי, שתרם עשר לירות שטרלינג. אחריו תרם הרצל ובעקבותיו צירים רבים מהקונגרס הציוני. בשנים הראשונות עסק קרמנצקי בצדדים המעשיים של הקמת הקרן, והיה מנהלה הראשון עד שנת 1907. בשנת 1929 הונחה אבן הפינה לבניין הקרן הקיימת בבית המוסדות הלאומיים בירושלים. לאחר הקמת מדינת ישראל התאגדה

צירי הקונגרס הציוני החמישי בשנת 1901
מקור: ארכיון הצילומים של קק"ל

קק"ל כחברה ישראלית ובתזכיר התאגדותה משנת 1954 נוסחו מטרותיה ובהן קניה וחכירת קרקעות ליישוב יהודים. למעשה, רוב קרקעות קק"ל "נמכרו" לה על ידי ממשלת ישראל לאחר קום המדינה ממאגר נכסי נפקדים ממלחמת העצמאות. בשנת 1961 נחתם "כתב האמנה" בין מדינת ישראל וקק"ל, המעניק לקק"ל ייפוי כוח להיות המוסד הממונה על פיתוח אדמות הארץ וייעורן ועל ההסברה החינוכית-ציונית. השר זרח ורהפטיג הציג את המוטיבציה לשילוב הקק"ל במנהל המקרקעין כנובעת מהיכולת של הקרן כגוף פרטי, בניגוד לממשלה, לפעול למען יהודים בלבד: "אנחנו רוצים דבר שקשה להגדירו. אנחנו רוצים שיהיה ברור שאדמת ישראל שייכת לעם ישראל. עם ישראל זה מושג רחב יותר מאשר העם היושב בציון, מפני שעם ישראל נמצא בעולם כולו. מאידך גיסא, כל חוק שאנחנו מקבלים הוא לטובת כל היושבים במדינה, וכל היושבים במדינה כוללים גם אנשים שאינם שייכים לעם ישראל העולמי ... אנו נותנים לבוש חוקי לתקנות של הקרן הקיימת לישראל".

2.1 רקע היסטורי

מפעל הייעור של קק"ל ו'אגודת תרומת עצי זית'

תעודה שניתנה לתורמים עבור נטיעת עצי זית, 1910-1912
מקור: הארכיון הציוני המרכזי

ההחלטה על הוצאתו. בקונגרס הציוני השביעי, שנערך בשנת 1905, כשנה לאחר פטירתו של הרצל, הכריז אוטו ורבורג, שנבחר לראש האגודה, שהיערות שיינטעו ייקראו על שמו של הרצל. הכרזתו הצליחה להגדיל את היקף התרומות לאגודה. אגודת "תרומות עצי הזית" פנתה לביצוע התכנית, אך נתקלה בקשיים. לא נמצאה קרקע מתאימה לנטיעת "יער הרצל", וניסיונות לנטיעת עצי זית באדמות שונות (בחדרה, בחולדה ובבן שמן) לא צלחו. העיכוב בנטיעת היערות הוביל לביקורת ציבורית על האגודה לגבי האופן שבו ניהלה את כספי התרומות. בעקבות זאת הועברו סמכויות האגודה לידי קק"ל ישראל.

תיאודור הרצל, שביקר בארץ ישראל בשנת 1898, וכך גם אישים נוספים בתנועה הציונית שהגיעו מארצות אירופה עתירת היערות, חשו בחסרונם של אלו בנופי הארץ. למעשה הרעיון לייער את ארץ ישראל הדלילה בעצים עלה עשרות שנים קודם לייסוד ההסתדרות הציונית, אך חובבי ציון הראשונים היו טרודים בענייני רכישת הקרקעות והקמת המושבות החקלאיות הראשונות והחזקתן, ולא הגיעו לידי דיון של ממש במפעלים שאינם נוגעים ליישובם הקונקרטי של יהודים בארץ ופרנסתם. רק בראשית עבודתה של קק"ל בארץ נעשו הניסיונות הראשונים לייעור הארץ במטרה להפריח את השממה, לבסס את הבעלות על הקרקעות שנרכשו ע"י היישוב היהודי, והכשרת יהודים לעבודה חקלאית. מאז היווסדה קק"ל היוותה הגורם המרכזי במפעל זה. יחד עם זאת, בפרויקט יעור הארץ לקחו חלק גופים נוספים, ביניהם פיק"א, שמטרותיה היו כלכליות - כמו לצורכי מסחר בעץ - ומחלקת הייעור של הממשל הבריטי בתקופת המנדט, שמטרתה הייתה לשמור על קרקע חקלאית מפני סחף וחולות נודדים, הגדלת החלחול והעשרת מי התהום.

במצב העניינים בו הייתה נתונה ההסתדרות הציונית בראשית המאה העשרים, היה צורך לחשוב על מפעל ייעור הארץ לא רק כפרויקט אקולוגי ולאומי אלא גם כפרויקט כלכלי שישא רווחים בטווח זמן קצר. משהוקמה הוועדה הארץ ישראלית על ידי הקונגרס הציוני השישי באוגוסט 1903 החל מייד אוטו ורבורג (שהיה יו"ר הוועדה) בעיבוד תכנית לנטיעה בעלת אופי כלכלי של חורשות ו"יערות" של עצי זית, כרמי גפן ועצי פרי אחרים, שהתאימו לתנאי הארץ, שתנובתם ניתנת לייצוא ושיצריכו השקעת כספים ועבודה מועטים ככל האפשר בנטיעתם וטיפוחם. על סמך שיקולים אלו גיבשה הוועדה הארץ ישראלית את הצעתה למפעל "תרומות עצי זית", שאותה הביאה לדיון והחלטה בכינוס הוועד הפועל הגדול הציוני בווינה, באפריל 1904. את ההכנסות הצפויות מן היערות ביקשו המציעים להקדיש להרחבתו וביסוסו של מפעל הייעור עצמו, ובמידת האפשר גם לתמיכת מוסדות חינוך ותרבות עבריים בארץ ישראל. יהיה בכך, לדעתם, כדי להבטיח את שמירת חזקתה של הקרן הקיימת באדמותיה, תוך כדי הפקת רווחים וסיפוק עבודה לפועלים עברים. זאת מבלי לפגוע בהכנסות הקרן הקיימת עצמה ומבלי להסיתה מתפקידה העיקרי - רכישת קרקעות בארץ.

הצעת הוועדה הארץ ישראלית אושרה על ידי הוועד הפועל הגדול, ונקבע כי העיסוק באיסוף התרומות למפעל יימסר לסמכות קק"ל, אך עם זאת יישמר לאגודת "תרומות עצי הזית" מעמד כחברה נפרדת, ולה תקנון והנהלה משלה, וכן השליטה על התרומות שתיאספנה למטרה זו וסמכות

2.1 רקע היסטורי

רכישת אדמת חולדה

אדמות חולדה בשטח של אלפיים דונם, מערבית לכפר הערבי ח'ולדה (שבסמוך לחורבותיו קיים היום היישוב משמר דוד), היו בקרבה למושבות עקרון ורחובות ובסמיכות למסילת הרכבת יפו-ירושלים, ונרכשו מידי חברה 'גאולה' על ידי בנק אנגלו פלשתינה בראשית המאה העשרים. אולם היעדר ביקוש מצד קונים פרטיים העיק מאוד על אפ"ק שהיה צריך לדאוג להחכרת האדמה, לעיבוד, לתשלומי המס ולהגנה מצד השכנים הערבים, וזאת מבלי שנראה קונה באופק.

באותו הזמן אגודת "תרומת עצי זית" תרה אחר אתרים מתאימים לנטיעת חורשות זיתים לזיכרו של תיאודור הרצל, עליהן הכריז אוטו ורבורג בקונגרס הציוני השביעי, כשנה לאחר פטירתו של חוזה המדינה. משהתגלו קשיים ברכישת האדמות שהוצעו לקק"ל במודיעין (מידא) ובגינדאס, ביקש ורבורג לרכוש את אחת מן הנחלות שנרכשו כבר לגמרי לחשבון אפ"ק, ושיהיה ניתן לפיכך להעבירן לבעלות קק"ל בלא עיכובים.

כבר קודם לכן, במרץ 1907, החליט הוועד הפועל המצומצם על פי הצעתו של ורבורג, כי קק"ל תחל בנטיעת יער הרצל בהקדם האפשרי, וזאת עוד קודם שאושרו קק"ל והנהלתה כחוק. בעקבות זאת הוסכם עקרונית על העברת אדמת אפ"ק בחולדה לבעלות הקרן הלאומית. הצעה ברוח זו נקבעה כבר בסדר היום של הישיבה הראשונה של דירקטוריון הקרן הקיימת, שנתקיימה ב-7 במאי 1907, למחרת אישורה החוקי, ובה הוסכם על רכישה אדמת חולדה ונטיעת יער הרצל. בהתאם לכך הטיל ורבורג על ארתור רופין, שיצא זמן קצר לאחר מכן לארץ ישראל בשליחות המוסדות הציוניים, לבחון גם את התאמת השטח בחולדה למטעי אגודת "תרומת עצי זית", ולמסור חוות דעתו בנידון.

בבואו לארץ נחשף רופין לחילוקי דעות שנתגלעו בין אגרונומים באשר למיקום חורשות עצי הזית. היו שטענו שיש לנטוע את הזיתים בסמוך למושבות על מנת להקל ולקצר את הגישה לעיבוד האדמות. מנגד, היו קולות שקראו להקמת חוות מבודדות בניהול עצמי של קק"ל, על שטח גדול ורציף שמחירו נמוך. דומה כי בסופו של דבר הסתייג רופין באותם הימים מן הרעיון של החוות המבודדות, ונטה לקבל את הצעת איכרי המושבות, אף כי ורבורג עצמו תמך עקרונית בשיטת הניהול העצמי, אך הסתייג גם הוא מערכה החקלאי הדל של אדמת חולדה.

אף על פי כן, נרכשה לבסוף אדמת חולדה על ידי קק"ל, ככל הנראה כתוצאה מן הלחץ הפסיכולוגי שבו היו נתונים ורבורג ואגודת "תרומת עצי זית", להתחיל במפעל הייעור. דירקטוריון הקק"ל נענה

ללחצו של ורבורג, בעיקר בשל נכונותה של אגודת "תרומת עצי זית" לקבל על עצמה את האחריות וההוצאות הכרוכות בעיבוד הנחלה ובשמירתה.

העלייה על הקרקע והקמת חצר חולדה

בשנת 1907, כשלוש שנים לאחר מותו של בנימין זאב הרצל, החלה נטיעתו של יער חולדה, הנקרא גם יער הרצל, ככרם זיתים, והוא היה לאחד היערות הראשונים בישראל. תחילה ננטעו 12 אלף שתילי זיתים, אולם רק כרבע מהם נקלטו. כשנתיים לאחר מכן, בשנת 1909, נבנה בית הרצל בתכנונו של האדריכל יוסף ברסקי. הבית נבנה בסמוך למטע, ומאוחר יותר הוקף המבנה בחומה להגנת החצר, ומבני המשק האחרים. הבית נועד לשמש למגורי מנהל הכרם ועובדיו, וכן כמוזיאון לזכרו של הרצל. בקומת המרתף התגוררו הפועלים, ובקומה העליונה התגורר בגפו מנהל הכרם, האגרונום לואי בריש. היחסים בין בריש לפועליו לא היו תקינים, והאווירה היתה עכורה. לאחר שנה פוטר בריש חסר הניסיון ומונה במקומו האגרונום יצחק וילקנסקי שניהל גם את החווה בבן שמן.

חוות הנוטעים בחולדה תוכננה על פי דגם "חוות המשק הגדולה" המקובלת בגרמניה ובארצות אירופה אחרות. קיים דמיון רב בין חוות חולדה לחצר תל חי. חצר המשק נבנתה בנפרד מהבית, ותיכנן אותה לואי בריש. הייתה בה כיכר פנימית מרובעת שמידותיה 60*70 מ' לערך. החצר נתחמה בחומה בנויה אבן. בפינה הצפון מזרחית הוקם מחסה לסוסים ופרדות, ומדרום לה בהמשך הצלע הוחל בהקמת בית המגורים לפועלים. בפינה הדרום מערבית של החצר נבנתה בריכת אגירה למים, אולם כיוון שבמקום לא היו מים, הם הובאו לשם בחביות מבאר שחמ'ה הסמוכה. השער הראשי נקבע באמצע הקיר המערבי, ושני שערים נוספים נקבעו בקיר המזרחי ודרומי. דרך הגישה הראשית אל החווה ניטעה לכל אורכה בשדרות עצי שיקמה. לאחר השלמת הבית החלה בניית הרפת ובניית המשק האחרים.

וילקנסקי פעל בחולדה עד שנת 1918, ותחתיו שינתה חולדה את פניה והפכה לחוות לימוד. למטעי הזיתים נוספו עצי בוסתן, חורש ויער, וביניהם שקדים, אורנים, שיטים, ברושים וחרובים, כמו גם לול, רפת ושדות פלחה. בשנים אלו הגה ופיתח וילקנסקי עקרונות להתיישבות חקלאית אותה כינה בשם 'איכרות זעירה' המתבססת על משקים פרטיים ורכוש משותף כאחד, ובניית קהילה שיש בה עזרה וערבות הדדית, שוויון זכויות וקבלת החלטות משותפת. עקרונות אלו היוו את הבסיס למושבי העובדים.

2.1 רקע היסטורי

פועלים בחולדה, ברקע בית החווה
מקור: הארכיון הציוני המרכזי

קבוצת הפועלים בחולדה, ברקע בית הרצל. שבת תר"פ - 1920
מקור: הארכיון הציוני המרכזי

הפצת רעיונות אלו התבצעה באמצעות הכשרת הפועלים בחוות אותן ניהל בחולדה ובבן שמן וכן בפרסום מאמרים שבועיים ב'הפועל הצעיר' ובהרצאות שנשא בכל רחבי הארץ. רוב הפועלים שחיו בחווה היו יהודים מחלוצי העלייה השנייה. רבים מהם היו בודדים, אך וילקנסקי העדיף לקבל קבוצות פועלים מאורגנות, מפני שהן תרמו להתפתחותה של חולדה הן מבחינה חקלאית, והן מבחינה חברתית, ובכל אופן היוו קרקע טובה לקידום האידיאולוגיה של מושב העובדים. וילקנסקי קבע רק בשאלות האגרונומיות והטכניות, והותיר את שאר הנושאים להכרעת חברי הקבוצה, על מנת לחזקה.

בין השנים 1910-1929 פעלו בחולדה שבע קבוצות, שרובן הגיעו במטרה להקים בה מושב עובדים. במקום קמו משקים קטנים פרטיים לבעלי משפחות, עובדו חלקות אדמה קטנות לגידול ירקות ונרכשו במשותף עופות ופרה להפקת תוצרת חלב. בסופו של דבר לא עלה יפה ניסיון הקמת מושב העובדים בחולדה, וחברי 'קבוצת הפלחה' ו'קבוצת הנוטעים' פנו יחד בשנת 1921 לייסד את מושב העובדים הראשון בנהלל, ותרומתם לעיצוב המושב ברוח עקרונות וילקנסקי הייתה מכרעת.

גם אחרי הקמת נהלל התקיימה בחולדה פעילות תוססת מבחינה מקצועית חקלאית, מבחינה חברתית ומבחינת האידיאולוגיה המושבית, והיא לא פסקה עד החורבן ב-1929. עם עזיבת 'קבוצת חולדה' לנהלל החליפה אותה 'קבוצת רחובות', שהגיעה לחולדה ב-1921. 'קבוצת רחובות' התארגנה ב-1917 ביוזמתו של יואל אפרת במטרה להקל על חייהם הקשים של הפועלים שעבדו ברחובות. עם התגבשות הקבוצה שאפו חבריה להגיע להתיישבות בחולדה ולהקים שם מושב עובדים. הקבוצה התבססה על חיי שיתוף מלאים: מטבח, וכביסה היו משותפים, והחברים הפעילו אותם בתורנות; הם הנהיגו קופה משותפת, שהחברים הפקידו בה את משכורתם והתחלקו חלק כחלק, כך שכאשר חבר לא עבד מפאת מחלה או משום שלא הייתה לו עבודה הוא המשיך לקבל את חלקו; בקבוצה התפתחו יחסי חברות אמיצים ומחויבות לחברים, וכאשר מישהו חלה בקדחת, למשל, חבריו טיפלו בו.

עניין אספקת המים לחולדה היווה מכשול רציני בחיי המתיישבים. בחולדה הייתה רק באר מים אחת, ועל אף שחווה הרכישה התיר למתיישבי חולדה להשתמש בה, נוצרו במשך הזמן עימותים עם המפעיל הערבי, בעיקר בימי הקיץ כשפחתה תפוקת המים הטובים בבאר. ראש המשרד הארצישראלי, ארתור רופין, ניסה לפתור את בעיית המים על ידי חפירת באר נוספת. לשם כך הביא מומחים ממצרים והצליח לחפור לעומק רב, אבל כשהגיעו סוף סוף למים התברר שהם עשירים בגופרית ואינם ראויים לשתיה.

2.1 רקע היסטורי

הגנת חולדה במאורעות תרפ"ט

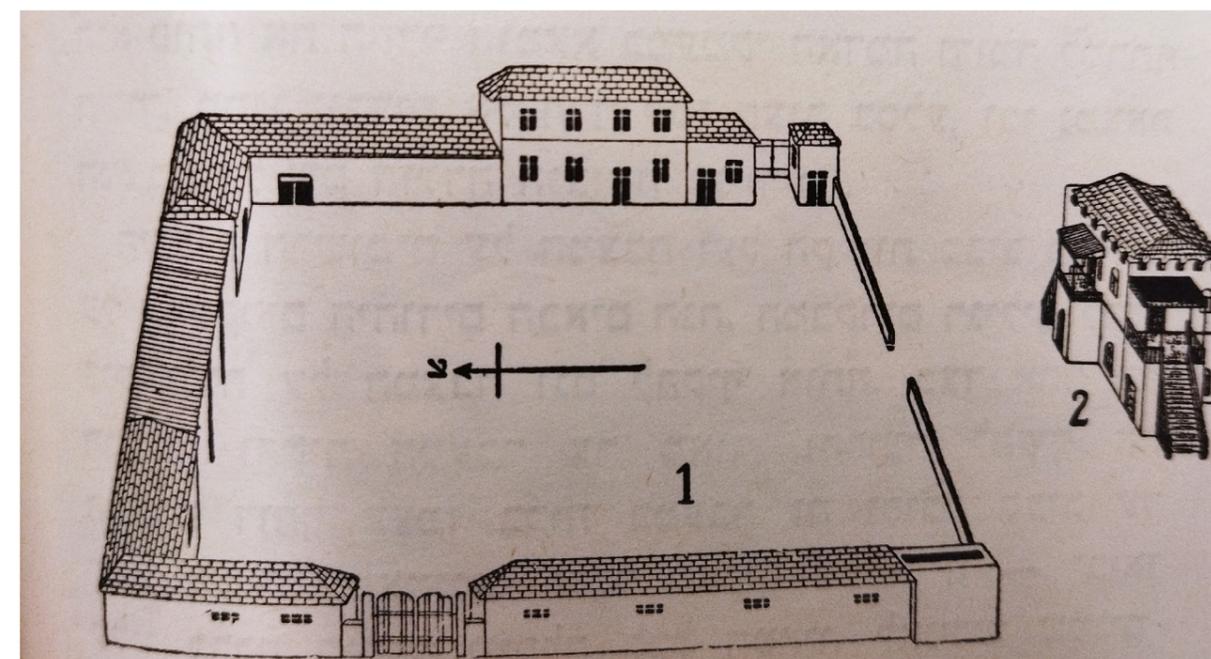
במאורעות הדמים של תרפ"ט (1929) שהתחוללו בכל רחבי הארץ, הותקפה גם חצר חולדה, שגלי ההסתה והתקפות הדמים הגיעו גם אל הכפרים הערביים המקיפים אותה. חברי הקבוצה הגבירו את השמירה בעקבות התסיסה, והזעיקו עזרה ממטה ועד ההגנה בתל אביב. להגנת המקום נשלחו יעקב אברהמסון ואפרים צ'יזיק. משהגיעו למקום הם מצאו בו 16 בחורים, שתי נשים ושני ילדים. השניים הורו לאנשי הקבוצה להתחיל לאלתר בחפירת שוחות ומילוי שקי-חול, והדריכו אותם בשימוש בנשק. ההתקפה על חולדה נפתחה ב-28 באוגוסט 1929 לפנות ערב. הפורעים העלו את הגורן באש, הקיפו את החווה והחלו לפרוץ אליה. כיוון שהחצר לא הייתה מבוצרת כראוי ובלתי מתאימה להגנה, פקד אפרים צ'יזיק לסגת בזחילה לבית הרצל, וניהל בעצמו את פעולת הנסיגה מהחצר אל הבית בלוותו את האנשים, עד אשר נפגע מכדור ונהרג במקום. המגינים תפסו עמדות סמוך לחלונות הקומה השנייה וצלפו על הערבים, עד אשר הגיע כוח בריטי לעזרתם. 40 גופות ערבים נספרו במקום. הבריטים פינו את המגינים אבל סירבו לקחת את גופתו של אפרים צ'יזיק. רק ב-31 באוגוסט 1929 חזרו כמה מהמגינים לחולדה ביחד עם בני משפחתו של אפרים והביאו את גופתו החרוכה לקבורה באדמת חולדה.

קרב ההגנה בחולדה אשר לא היה כמותו במהלך המאורעות במקומות אחרים- היה מקור לגאווה. רבים שיבחו את המגינים והעלו על נס את עמידתם. ביער הוצבה אנדרטת 'עבודה והגנה' לזכרו של אפרים צ'יזיק ואחותו שרה (שנפלה בקרב על תל חי) בשנת 1937, שיצרה הפסלת בתיה לישנסקי. מאז טקס הייסוד ועד חנוכת האנדרטה חלפו חמש שנים, מתוכן התגוררה הפסלת במשך שלוש וחצי שנים בחצר חולדה, עבדה יום יום בסיתות הסלע ומדי שבוע נסעה לירושלים ברכבת להשחז את כלי עבודתה. באנדרטה שלוש דמויות: אפרים ושרה צ'יזיק, ודמות נוספת, שהסברה המקובלת היא שזהו השומר בנימין מונטר, שהיה חבר הקבוצת בחולדה בטרם עלה לגליל ונהרג בתל חי, יחד עם שרה צ'יזיק. לישנסקי לא זכתה במרכז לפיסול האנדרטה בתל חי על קבר טרומפלדור וחבריו- אנדרטה שהוקמה באותן שנים- וייתכן שהדבר השפיע על בחירתה ליצור באנדרטה בחולדה זיקה ברורה בין שני קרבות הגבורה ובין שני האחים אשר נתנו את נפשם.

לאחר המאורעות עמדה החווה שוממת והרוסה במשך יותר משנה. בסתיו 1930 הגיעו למקום חברי קבוצת 'גורדוניה' כדי להכינה להתיישבות. מתוך הבנה שהיער אינו מקום בטוח להתיישבות שכן הוא ניתן להצתה בקלות, וכן בגלל מצוקת המים הקשה, בשנת 1938 העתיקה הקבוצה את מגוריה

למתיישבים בחולדה נוספו קשיים רבים אחרים- מצוקת דיור ומחסור בתנאים סניטריים לצד תחלואה רבה מקדחת, וכן קשיים כלכליים שנבעו מתקציבים שהובטחו להם ואיחרו להגיע. מכשולים אלו גרמו למתחים חברתיים, ואפילו למעט עזיבות. בזמן מלחמת העולם ה-1 המצב אף הוחמר, כאשר הטורקים גייסו חברים לעבודות כפייה והחרימו את התבואות, את בהמות העבודה ואת העגלות. בחולדה נשארו אז רק שתי בהמות נכות, והמתיישבים סבלו מאוד מרעב וממחסור.

למרות הקשיים והמשברים שחוו החברים בחולדה הם המשיכו לעבוד במסירות ללא גבול. הם פיתחו והרחיבו בהדרגה ענפי משק מגוונים – נטעו עצי פרי ועצי סרק, עיבדו שדות פלחה ומספוא, גידלו ירקות וטיפחו משק חי שהיו בו עופות, פרות, כבשים ודבורים. עם הזמן הם בנו מחלבה וייצרו בה גבינות משובחות. ב-1920 התקיימה ביפו תחרות ארצית של כל הקבוצות, וקבוצת חולדה זכתה בפרס הראשון על הגבינות והזיתים שהציגה שם.

מראה חצר המשק (1) הישנה ובית הרצל (2) כפי שהיו בשנת 1929
מקור: אנציקלופדיית אריאל

2.1 רקע היסטורי

למקומה הקבוע עד היום- כקילומטר מערבית לחצר הישנה. בשנות הארבעים ניצל ארגון 'ההגנה' את היער כשטח אימונים והכשרה. במלחמת העצמאות היתה חולדה הנקודה המזרחית ביותר שהיה לה קשר עם מרכז היישוב, ולכן נהייתה לתחנת התארגנות ויציאה של שיירות וכוחות לירושלים הנצורה. כשני קילומטרים מזרחה ליער החלה 'דרך בורמה', ומבריכת המים שביער נמתחו צינורות 'קו השילוח' עד ירושלים.

מאז עזבה קבוצת גורדוניה את החצר והבית, עמד שנים רבות 'בית הרצל' נטוש ומתפורר. בתחילת שנות האלפיים נעשה שיפוץ ושחזור לבית ולאורווה הסמוכה אליו, ואף כי בית הרצל עצמו שוחזר, חצר המשק, לבד מהאורווה ובאר המים, לא השתמרה.

בתיא לישנסקי רכובה על האנדרטה, מפסלת את שיער ראשו של אפרים מקור: 'בזעתם ודמם' מאת יהודה עציון.

2.2 תולדות האדריכל

האדריכל יוסף ברסקי, 1925
מקור: ויקיפדיה

יוסף ברסקי נולד באודסה בשנת 1876. הוא למד אדריכלות באקדמיה הקיסרית לאמנויות בסנט פטרבורג, ששמה דגש על לימודים קלאסיים והיסטוריוציסטיים, ואף התפתח בה סגנון שכונה "הרנסנס של פטרבורג", ששאף לגשר בין החדש והקלאסי באמצעות סדר ייחודי שכונה 'סדר דורי אדום'. בשנת 1907 עלה ברסקי לארץ ישראל. תחילה התגורר בירושלים ובה תיכנן מספר מבנים, ביניהם בית החולים "ביקור חולים" ברחוב הנביאים. התכנון הראשון של הבניין כלל אלמנטים אירופיים כדוגמת גג רעפים, אך ברסקי החליפו בכיפה מזרחית מרכזית. רעיון דומה תוכנן על ידי אלכסנדר ברוולד בטכניון בחיפה, שבבנייתו שימש ברסקי כעוזרו של ברוולד.

גם באחוזת בית הצעירה, שלימים הפכה לתל אביב, תיכנן ברסקי מספר מבנים - מגדל המים הראשון והקיוסק הראשון בתל אביב, בפינת הרחובות הרצל ושדרות רוטשילד, וגימנסיה הרצליה, אותו תיכנן בשיתוף פעולה עם בוריס שץ. חזית בית הספר התבססה על אחד השחזורים של בית המקדש, תוך שילוב אלמנטים השאובים מהאדריכלות המוסלמית. במרכז הבניין תוכנן שער מונומנטלי שמשני צדדיו צריחים כעדות ליכין ובוועז - עמודי הנחושת שהקים שלמה המלך בבית המקדש. בקצהו של כל צריח הציבו השניים ארבע קרניים סמל לקרנות המזבח ולאורך העמודים חלונות בצורת 'חור מפתח' מוסלמיים. באגפים הצדדיים היו מרפסות עמוקות עם קשתות מזרחיות מקומרות, וצריחים משוננים עם חלונות כבבית החלל המרכזי. המעבר מצורניות אירופית לצורניות 'מזרחית' מאפיין את המגמות הכלליות שהתפתחו בארץ ישראל באותה עת ושיתוף הפעולה בין ברסקי לשץ בהקמת בניין גימנסיה "הרצליה" בתל אביב היה אחד המחוללים של שינוי זה. מתחם בצלאל ליד מוזיאון רוקפלר, שגם אותו תיכננו שץ וברסקי ביחד, הוא דוגמא נוספת לכך.

בשנת 1910 עבר ברסקי לחיפה, שם תיכנן מספר מבנים, ביניהם בית סמסונוב בשדרות בת גלים, בית עבד אל רחמן אל חאג' ובניין הטכניון בו שיתף פעולה עם אלכסנדר ברוולד, ולקח חלק בעיקר בצדדיו ההנדסיים. ברסקי גם הרחיב את תחומי פעולותיו מחוץ לחיפה כדוגמת מסגד ובית ספר בדמשק (בעת מלחמת העולם הראשונה). אחר כך פנה לתכנון בסגנון הבינלאומי.

2.3 מפות היסטוריות

מס'	שם	שנה	מקור
1	מפה מס' 1 - Israel 1:20,000 Hulda	1951	מפ"י
2	מפה מס' 2 - Israel 1:20,000 Hulda	1965	מפ"י
3	מפה מס' 3 - ישראל 1:50,000 גיליון גדרה 10-11	1976	מפ"י

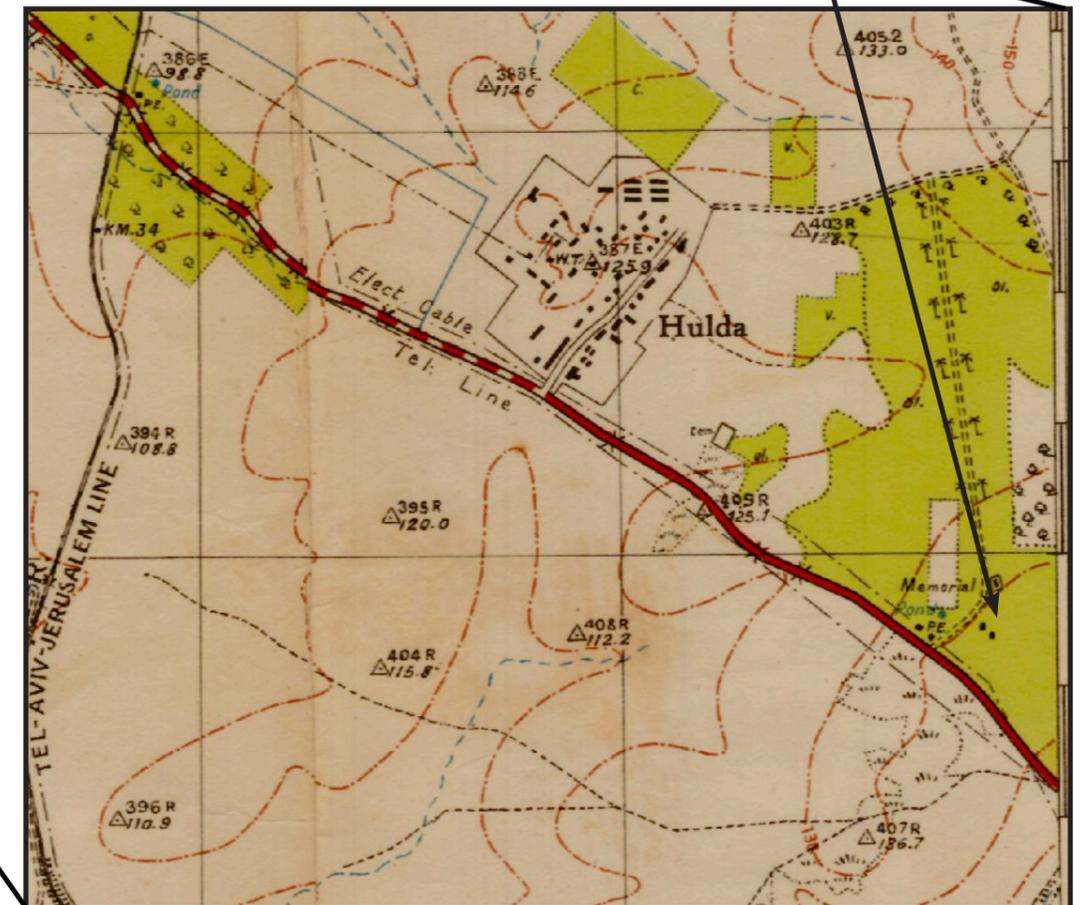
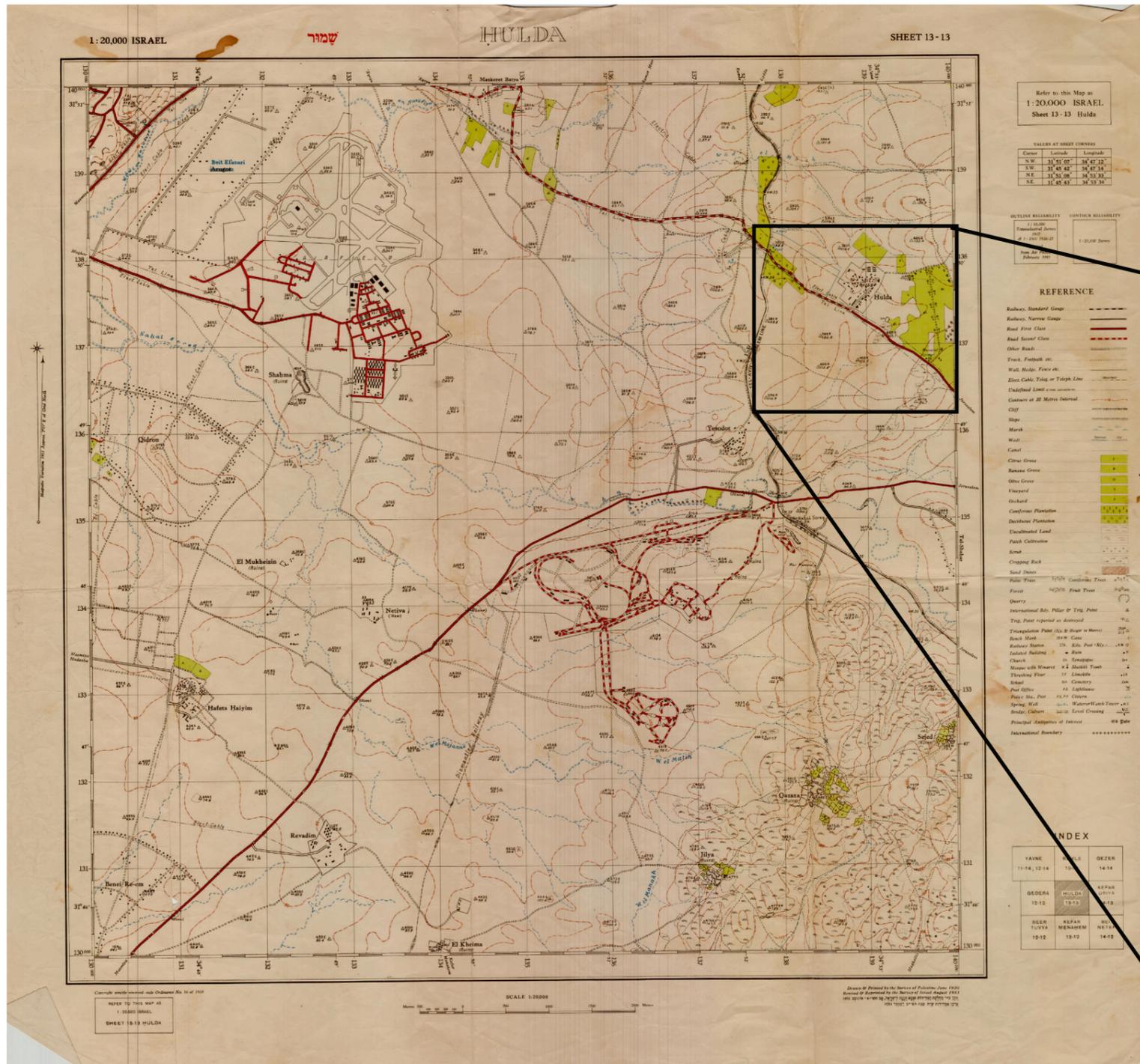
2.3 מפות היסטוריות

מפה מס' 1 - Israel 1:20,000 Hulda

שנה: 1951

מקור: מפי"י

תיאור: במפה נראה בית הרצל, ולצידו מבנה נוסף (כלל הנראה מבני העזר) על שטח ירוק מוקף פרדסים, כרמים ובעיקר מטעי זיתים. דרך חקלאית משתרעת מהבית צפונה ועצי תמרים פרושים בצידה. אנדרטה לזכר לוחמי חולדה ומאגר מים ותחנת שאיבה מצויינים גם הם בסמוך.

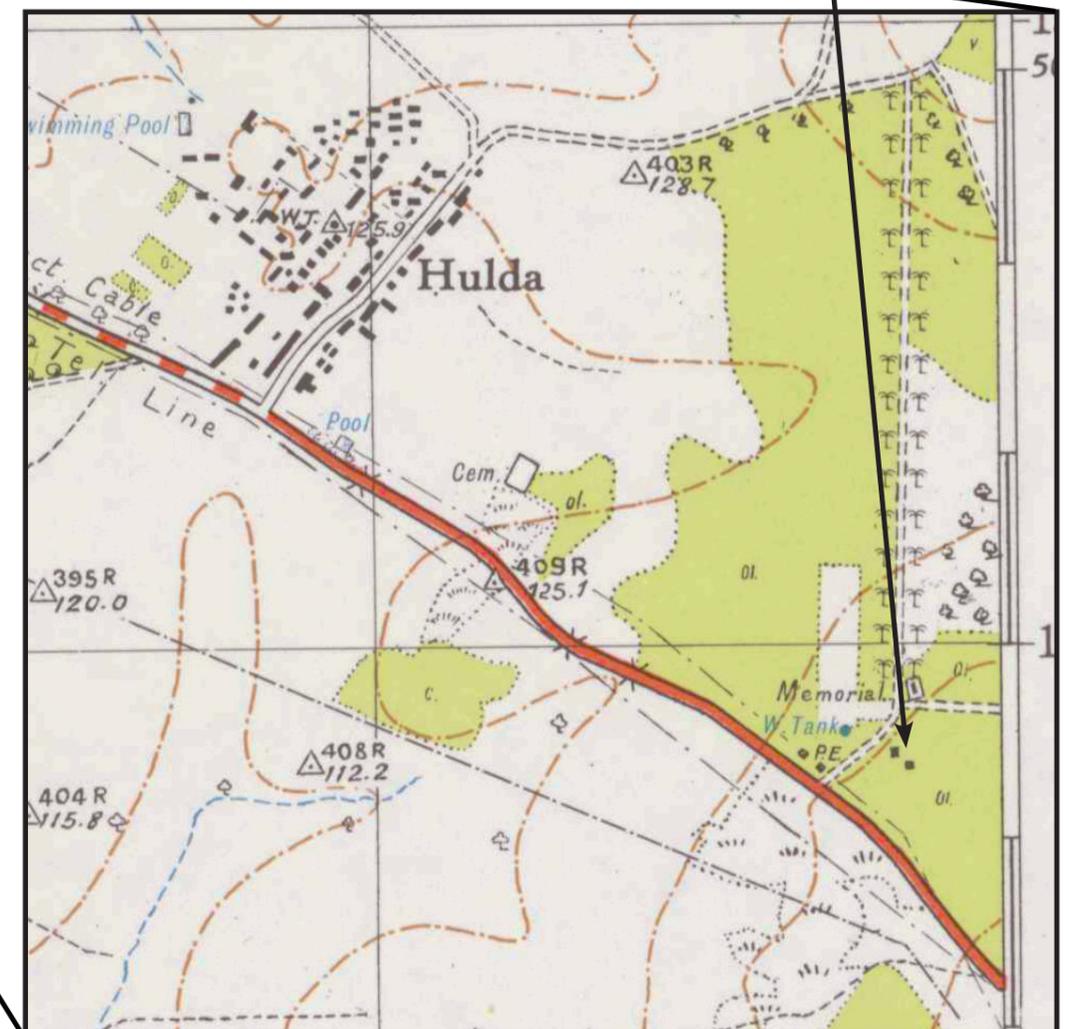
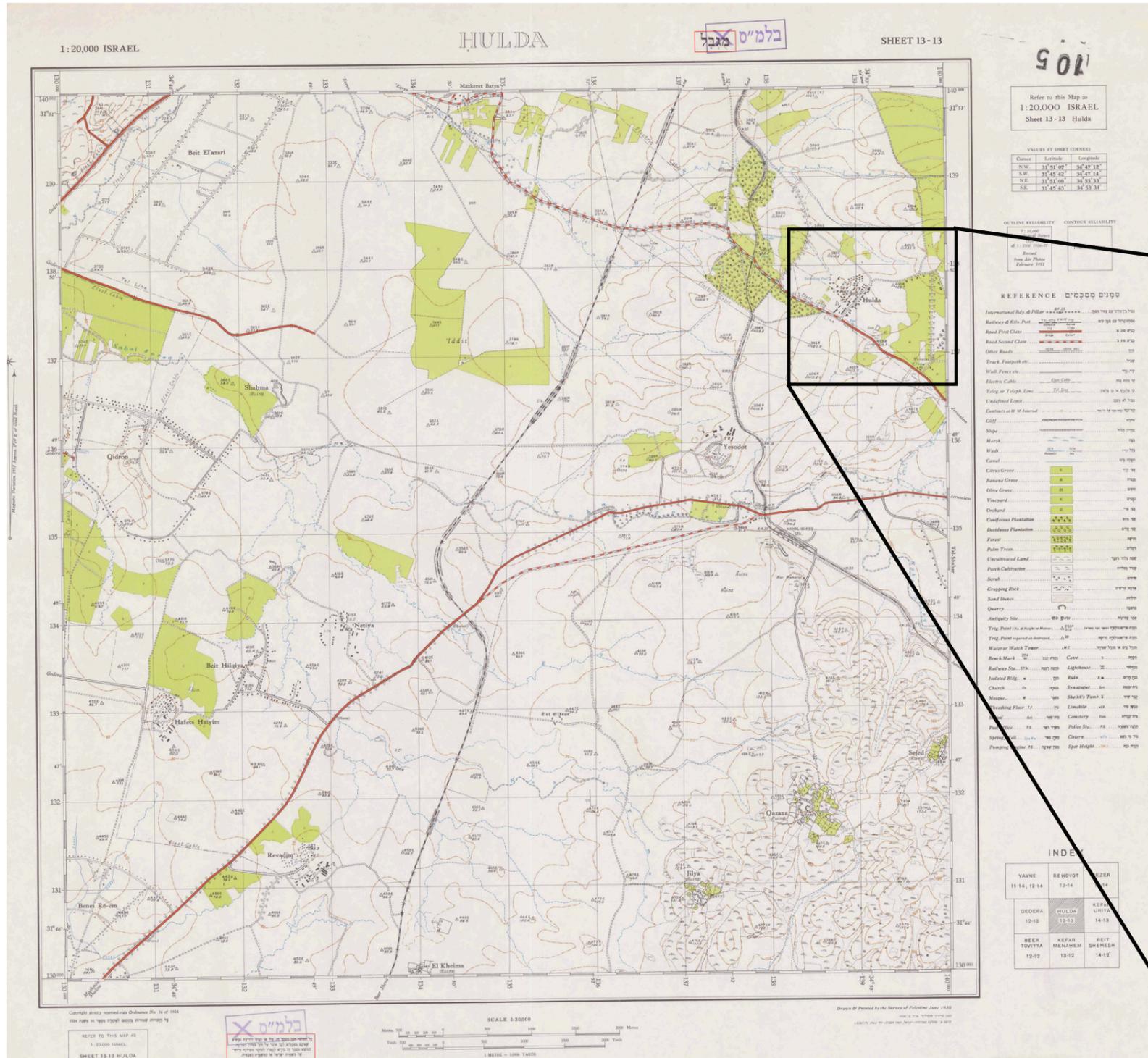
2.3 מפות היסטוריות

מפה מס' 2 - Israel 1:20,000 Hulda

שנה: 1965

מקור: מפי"י

תיאור: לא חל שינוי באזור של בית הרצל מאז שנות ה-50. בקנה המידה הגדול יותר, ניתן לראות את צמיחתו של קיבוץ חולדה ממערב, וכן התווספותם של אזורים ירוקים מצפון.

2.4 תצלומי אוויר היסטוריים

מס'	שם	שנה	מקור
1	תצלום מס' 1 - תצלום אוויר אנכי	1944	מפ"י
2	תצלום מס' 2 - ממ"א תצ"א אנכי	1958	מפ"י
3	תצלום מס' 3 - ממ"א תצ"א אנכי	1975	מפ"י

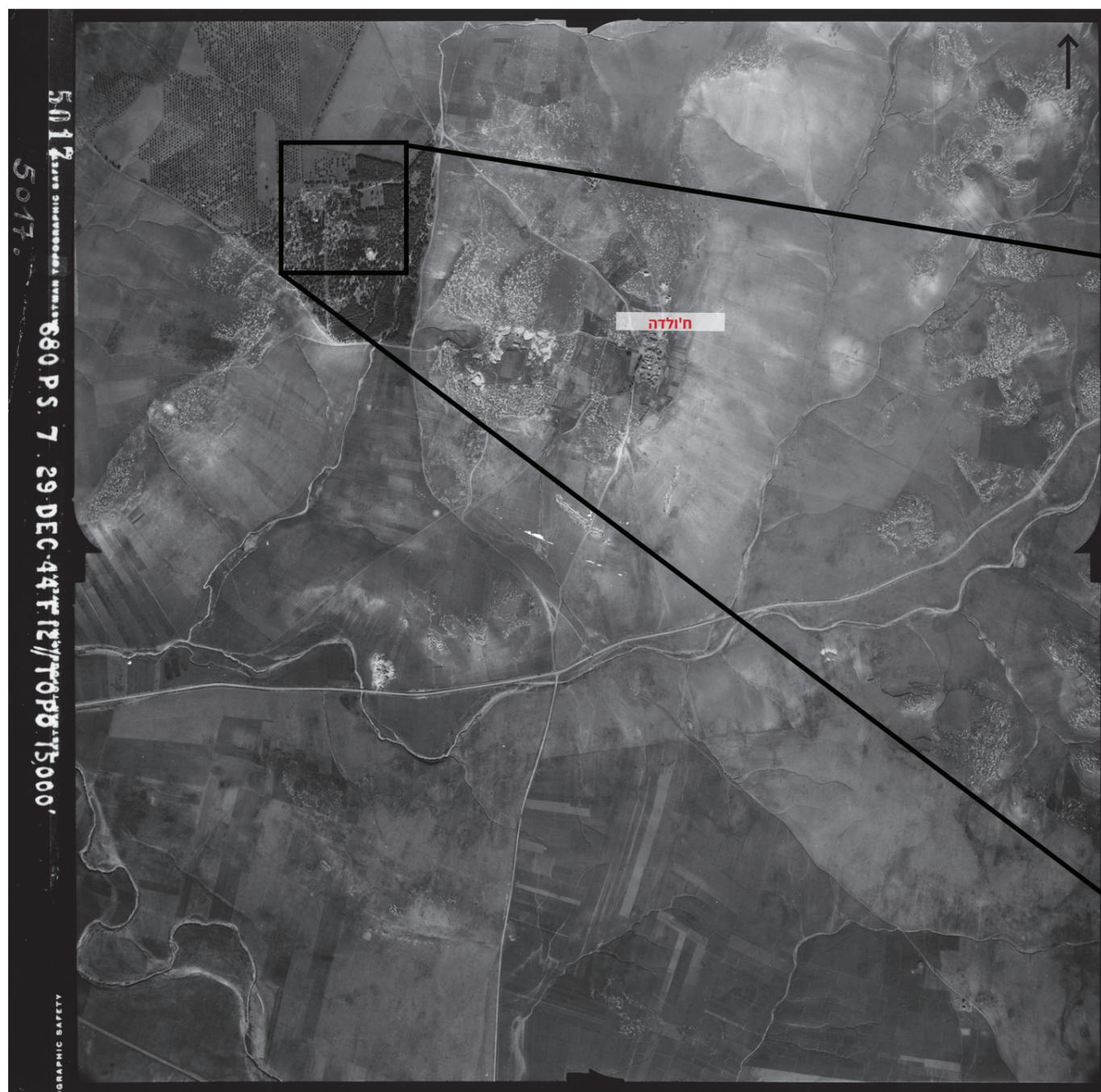
2.4 תצלומי אוויר היסטוריים

תצלום מס' 1 - תצלום אוויר אנכי

שנה: 19.12.1944

מקור: מפ"י

תיאור: בצילום מלפני קום המדינה נראה יער חולדה ומסביבו שדות ופרדסים. היישוב היחיד בסביבה הוא הכפר הערבי ח'ולדה. בית הרצל בנוי וניתן לראות בבירור את גג הרעפים שלו. משמאל לבית נמצאת רחבה ללא עצים וסביבה מספר מבני עזר.

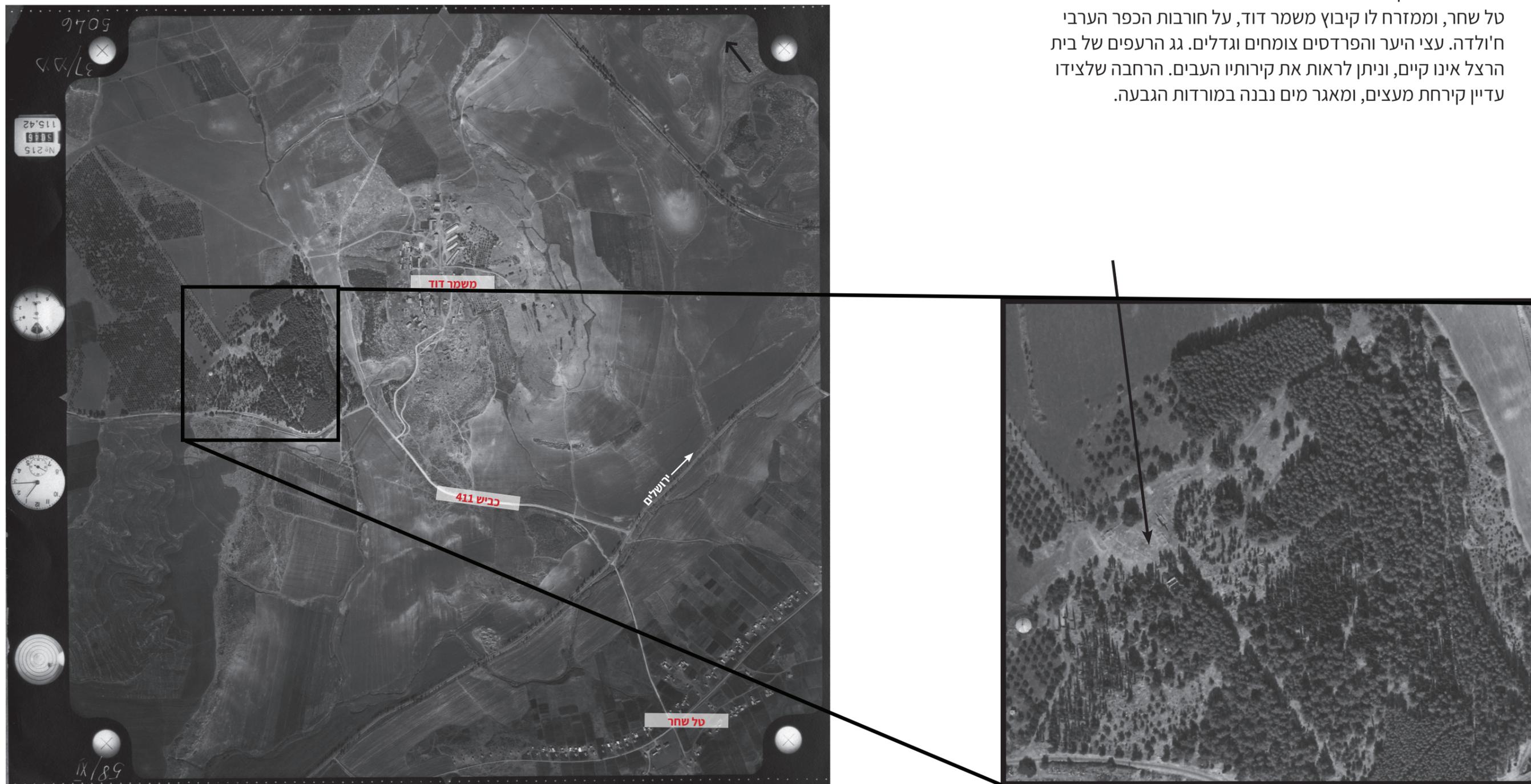
2.4 תצלומי אוויר היסטוריים

תצלום מס' 2 - ממל 37 תצ"א אנכי

תאריך: 15.11.1958

מקור: מפ"י

תיאור: באזור קמים יישובים יהודים- מדרום ליער חולדה מושב טל שחר, וממזרח לו קיבוץ משמר דוד, על חורבות הכפר הערבי ח'ולדה. עצי היער והפרדסים צומחים וגדלים. גג הרעפים של בית הרצל אינו קיים, וניתן לראות את קירותיו העבים. הרחבה שלצידו עדיין קירחת מעצים, ומאגר מים נבנה במורדות הגבעה.

2.4 תצלומי אוויר היסטוריים

תצלום מס' 3 - ממ"מ 433 תצ"א אנכי

שנה: 31.5.1975

מקור: מפ"י

תיאור: הסביבה כולה חקלאית ושדות מכסים את המרחב. גבולות היער ודרכיו נותרו כשהיו, וגם בית הרצל עדיין נטוש וללא גג. תוואי הרחבה מצפון לבית, שבעבר הייתה חצר המשק, מיטשטש, ומבני העזר שהיו קיימים בעבר, לבד משרידי בריכת המים, אינם קיימים עוד.

2.5 אינדקס צילומים היסטוריים

מס'	שם	תאריך	מקור
1	בית הרצל	שנה לא ידועה	ארכיון לתולדות גדרה והביל"ויים, הספרייה הלאומית
2	תיירים מבקרים בחווה ביער חולדה	1913	הארכיון הציוני
3	בית הרצל ומבני החווה	1919	ביתמונה
4	גלויה של בית הרצל	שנות ה-20	אוסף יהודה חיים אהרון הכהן פרחיה, הספרייה הלאומית
5	תיעוד ההרס בחצר חולדה לאחר מאורעות תרפ"ט	1929	'בזעתם ודמם'
6	קילוף תירס בחצר חולדה	שנות ה-30	ארכיון קיבוץ חולדה
7	פועלים נחים ליד גדר החצר	שנות ה-30	ארכיון קיבוץ חולדה
8	חצר חולדה	שנות ה-30	ארכיון קיבוץ חולדה
9	יום השנה למאורעות תרפ"ט על מרפסת בית הרצל	1930	ארכיון קיבוץ חולדה
10	מוסק ושובך היונים בחצר חולדה	שנות ה-30	ארכיון קיבוץ חולדה
11	הילדים הראשונים של קיבוץ חולדה	שנות ה-30	ארכיון קיבוץ חולדה
12	בית הרצל חזית מערבית	שנות ה-40	ארכיון קיבוץ חולדה, הספרייה הלאומית
13	בית הרצל עזוב	1985	ארכיון קיבוץ חולדה, הספרייה הלאומית
14	בית הרצל עזוב	1985	ארכיון הארוורד

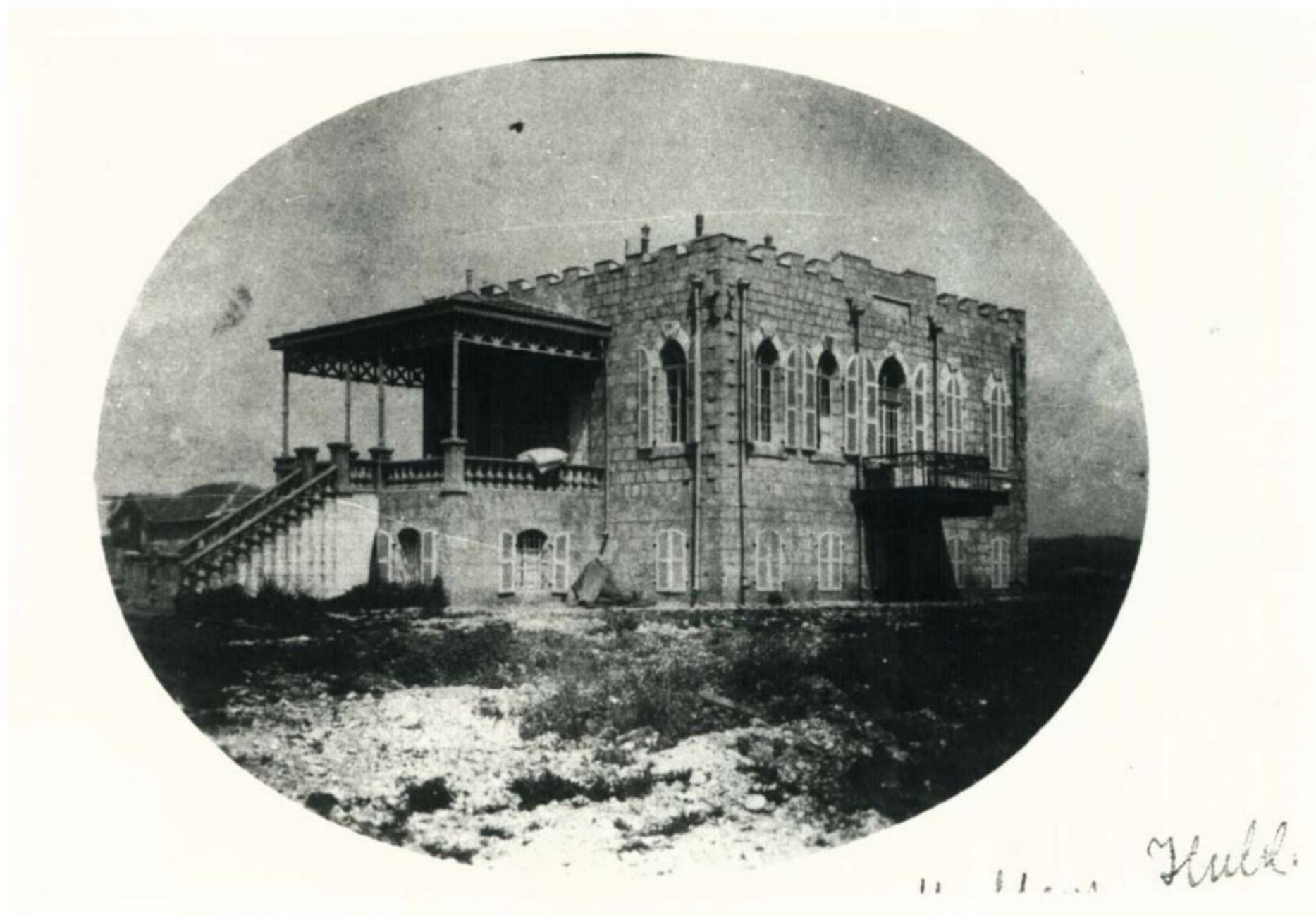
2.5 צילומים היסטוריים

תאריך: שנות ה-20

נושא: בית הרצל

מקור: ארכיון לתולדות גדרה והביל"ויים, הספרייה הלאומית

תיאור: מבט על הבית מכיוון דרום מערב, ככל הנראה כפי שנבנה במקור. מאחורי הבית ניתן לראות מבנה בעל גג רעפים בתוך חצר החווה.

2.5 צילומים היסטוריים

תאריך: 1913

נושא: תיירים מבקרים בחווה ביער חולדה

מקור: הארכיון הציוני

צילום: יוחנן הנדל

תיאור: מבט על המרפסת בחזית המערבית, ובה תיירים רבים מבקרים בבית. ניתן לראות את פרגולת העץ ופרטי הבניין המקוריים- חלונות, מעקות ולדתות.

2.5 צילומים היסטוריים

תאריך: 1919

נושא: בית הרצל ומבני החווה

מקור: ביתמונה

תיאור: צילום מכיוון צפון מערב, של אדמת קוצים לא מעובדת, ללא עצים באופק, ושומר על סוס. ברקע חזית הכניסה הראשית לבית, ושני מבני אבן נוספים בחצר המשק.

2.5 צילומים היסטוריים

תאריך: שנות ה-20

נושא: גלויה של בית הרצל

מקור: אוסף יהודה חיים אהרון הכהן פרחיה, הספרייה הלאומית

תיאור: גלויה עם כיתוב בעברית, גרמנית, יידיש, אנגלית. צילום החזית המערבית-הכניסה הראשית לבית. בשלב זה כבר נטועים עצים מסביב לבית, וגדר מקיפה אותו.

2.5 צילומים היסטוריים

תאריך: 1929

נושא: תיעוד ההרס בחצר חולדה לאחר מאורעות תרפ"ט

מקור: הספר 'בזעתם ודמם' מאת יהודה עציון

תיאור: תיעוד ההרס והחורבן בחצר חולדה לאחר הפרעות. את

הכיתוב על התמונה רשם הצלם צבי ארשוקס.

2.5 צילומים היסטוריים

תאריך: שנות ה-30

נושא: קילוף תירס בחצר חולדה

מקור: ארכיון קיבוץ חולדה

תיאור: חברי קיבוץ חולדה מקלפים תירס בחצר חולדה המשוקמת, מבט מכיוון דרום מזרח. המבנה עם גג הרעפים הוא מחסן הבגדים והמכבסה. בשמאל התמונה מבני הארווה והמוסקר.

2.5 צילומים היסטוריים

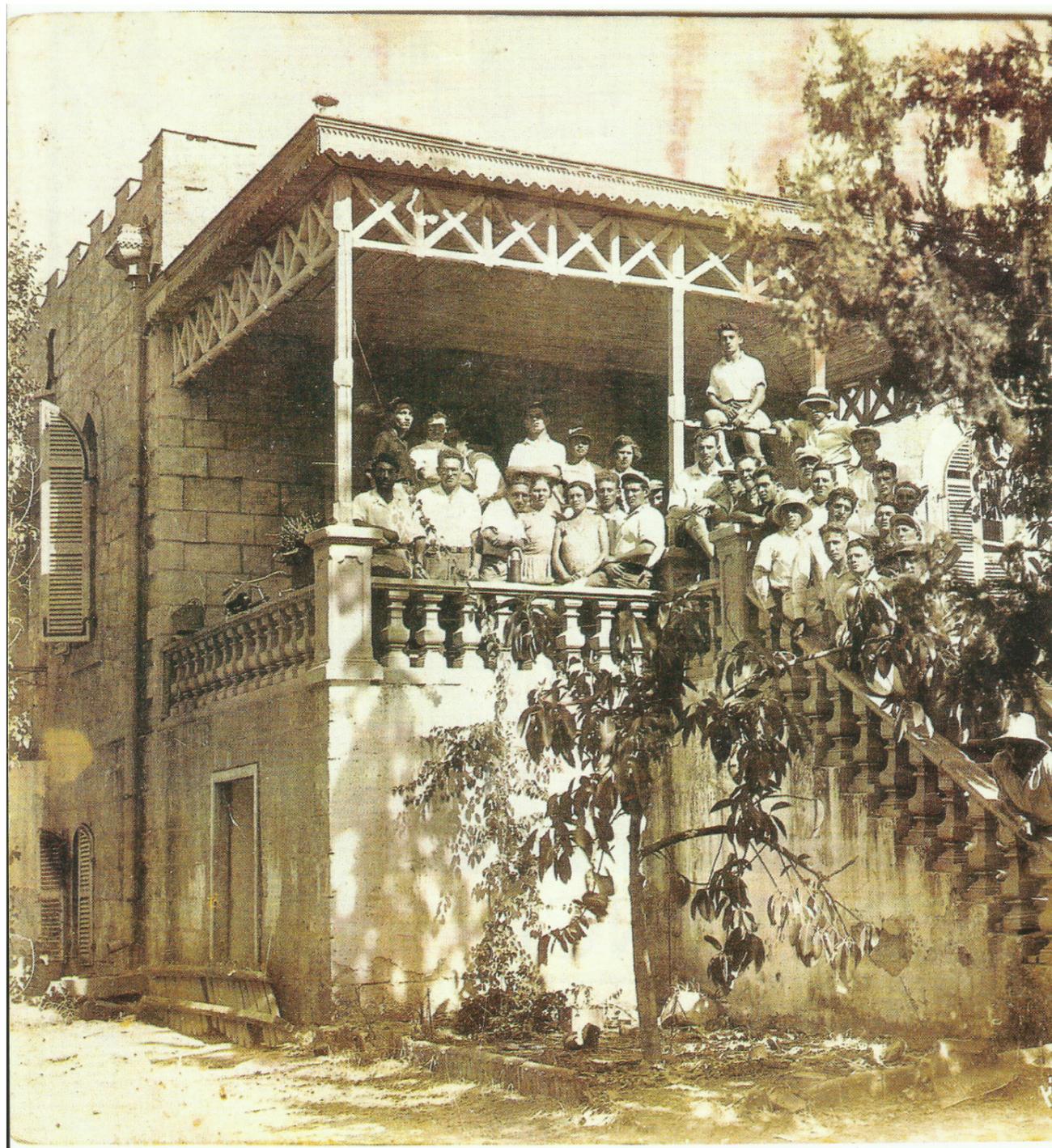
תאריך: שנות ה-30
נושא: פועלים נחים ליד גדר החצר
מקור: ארכיון קיבוץ חולדה
תיאור: פועלי הקיבוץ ליד הגדר הבנויה המפרידה בין בית הרצל מימין וחצר חולדה משמאל.

2.5 צילומים היסטוריים

תאריך: שנות ה-30
נושא: חצר חולדה
מקור: ארכיון קיבוץ חולדה
תיאור: מבנה המוסך בחצר המשק

2.5 צילומים היסטוריים

תאריך: 1930

נושא: יום השנה למאורעות תרפ"ט על מרפסת בית הרצל

מקור: ארכיון קיבוץ חולדה

תיאור: חברי קיבוץ חולדה על מרפסת הבית. בחזיתות עדיין קבועים החלונות, הדלתות, המעקות והפרגולה המקוריים.

2.5 צילומים היסטוריים

תאריך: שנות ה-30
נושא: מוסך ושובך היונים בחצר חולדה
מקור: ארכיון קיבוץ חולדה
תיאור: מבט מהחצר אל המוסך ושובך היונים שמעליו, לצד אחד ממבני המגורים במשק.

2.5 צילומים היסטוריים

תאריך: שנות ה-30

נושא: הילדים הראשונים של קיבוץ חולדה

מקור: ארכיון קיבוץ חולדה

תיאור: צילום המתעד את המחזור הראשון שנולד בקיבוץ חולדה, על רקע בית הרצל והגדר המפרידה בינו ובין חצר המשק.

2.5 צילומים היסטוריים

תאריך: שנות ה-40

נושא: בית הרצל - חזית מערבית

מקור: ארכיון קיבוץ חולדה, הספרייה הלאומית

צילום: תלה בירנבוים

תיאור: מבט על החזית המערבית. מראה הבניין לאחר שנים של הזנחה, על גג הבניין נראה מגדל שהרחיב את אפשרויות יצירת קשר ואיתות מחולדה לסביבה. הפרגולה במרפסת הכניסה לבית אינה קיימת עוד, וכך גם רבים מפרטי הבניין.

2.5 צילומים היסטוריים

תאריך: 1985

נושא: בית הרצל עזוב

מקור: ארכיון קיבוץ חולדה, הספרייה הלאומית

צילום: יוחנן הנדל

תיאור: מבט על בית הרצל העזוב והמוזנח.

החלונות שבורים וחסרים, והמרפסת המובילה לקומה העליונה אינה קיימת, ורק המדרגות נותרו כעדות לה.

2.5 צילומים היסטוריים

תאריך: 1985

נושא: בית הרצל עזוב

מקור: ארכיון הארוורד

צילום: Sinai, Israel, J.N.F, Israeli

תיאור: צילומים נוספים של חזיתות הבית ההרוס, ללא חלונות ודלתות וללא גג הרעפים, נותר חשוף לכיפת השמיים.

2.6 תוכניות ומסמכים היסטוריים

מספר	תאריך	שם/ תוכן מסמך	מקור
1	11.05.1922	תכניות בית הרצל	הארכיון הציוני
2	5.8.1927	אדמות חולדה	הארכיון הציוני
3	29.8.1919	אמצעים ליעור בשנת תר"פ	הארכיון הציוני
4	10.5.1920	דו"ח על יערות קק"ל	הארכיון הציוני

2.6 תוכניות ומסמכים היסטוריים

נספח מס' 1

תאריך: 11.05.1922

נושא: תכניות בית הרצל

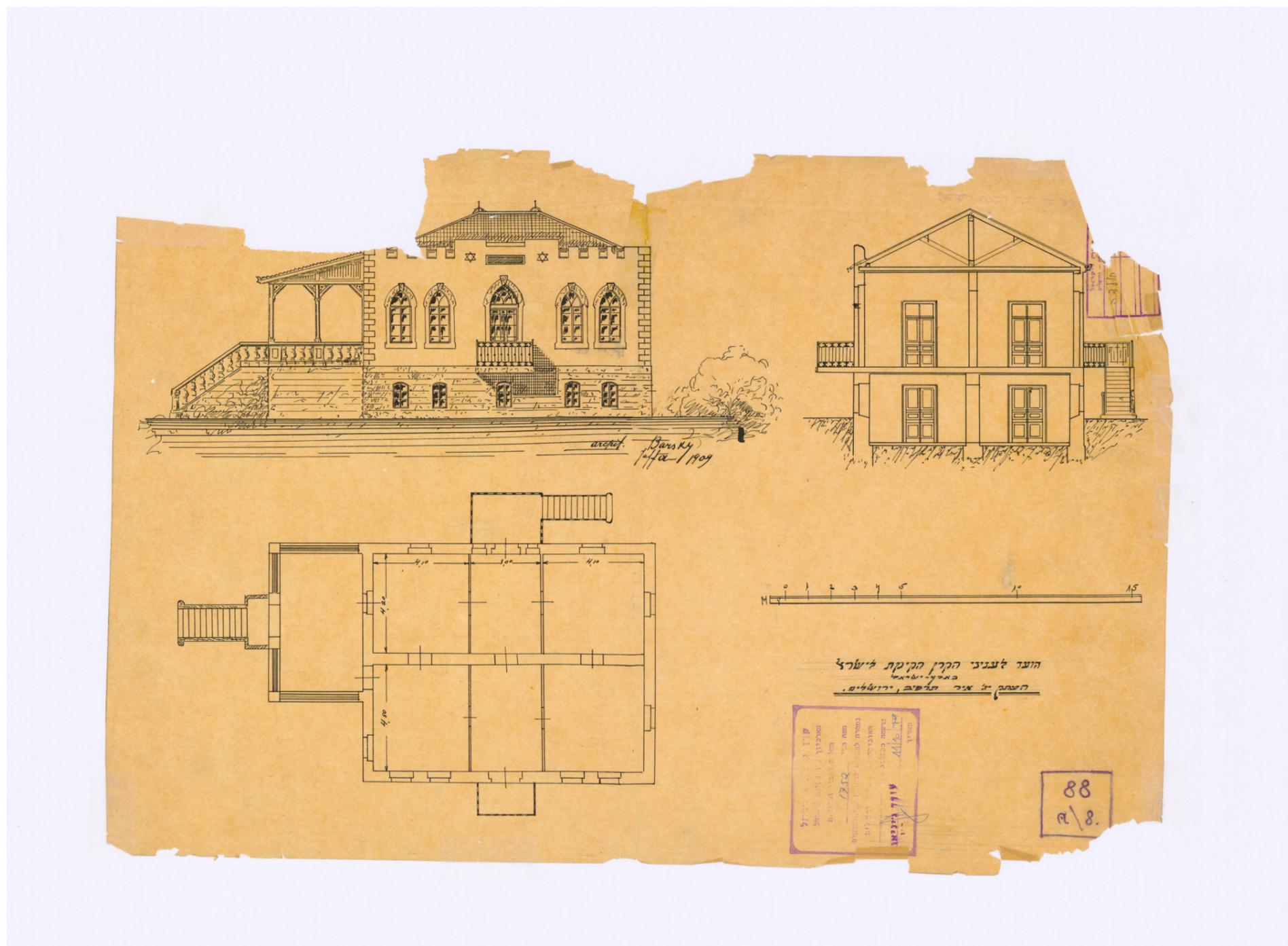
מקור: הארכיון הציוני

תוכן: העתק משנת 1922 של התוכניות

האדריכליות לבית הרצל. על גבי החזית

מופיעה חתימתו של האדריכל יוסף

ברסקי ושנת השרטוט המקורי - 1907.

2.6 תוכניות ומסמכים היסטוריים

נספח מס' 2

תאריך: 5.8.1927

נושא: אדמות חולדה

מקור: הארכיון הציוני

תוכן: שרטוט של אדמות חולדה וייעודן החקלאי הנוכחי והעתידי

2.6 תוכניות ומסמכים היסטוריים

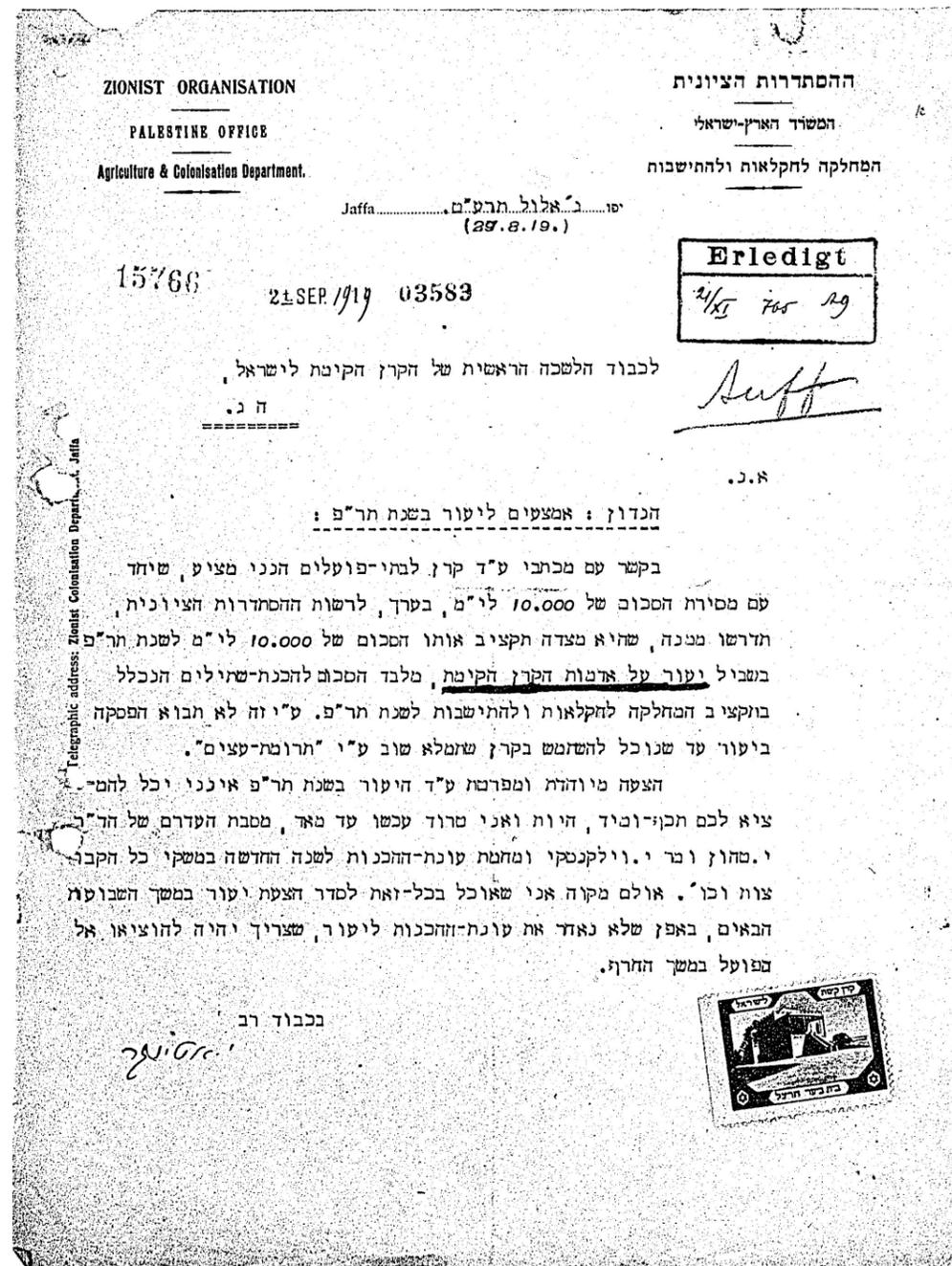
נספח מס' 3

תאריך: 29.8.1919

נושא: אמצעים ליעור בשנת תר"פ

מקור: הארכיון הציוני

תוכן: דו"ח הנשלח ללשכה המרכזית של קק"ל, בנוגע לתקציב הייעור של הקרן, על ידי י. אטינגר המפרט את תקצוב תכנית היעור והפעילות החקלאית ביער חולדה. על גבי המכתב מופיע בול של בית הרצל.

ת ל ד ה

(תכנית ותקציב ליעור ששה של 140 דונם בארני הכלע ובששה ארכת-העלה.)

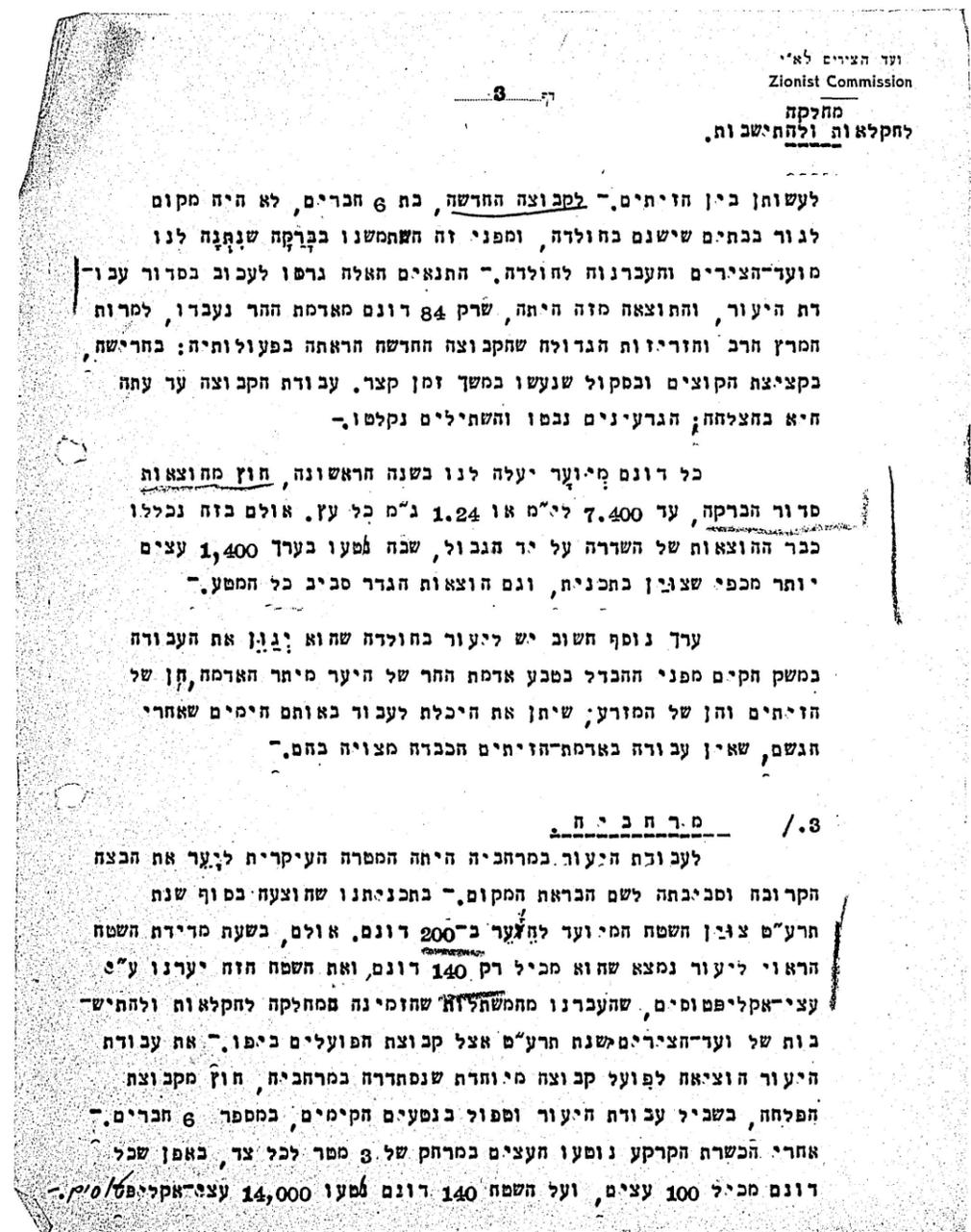
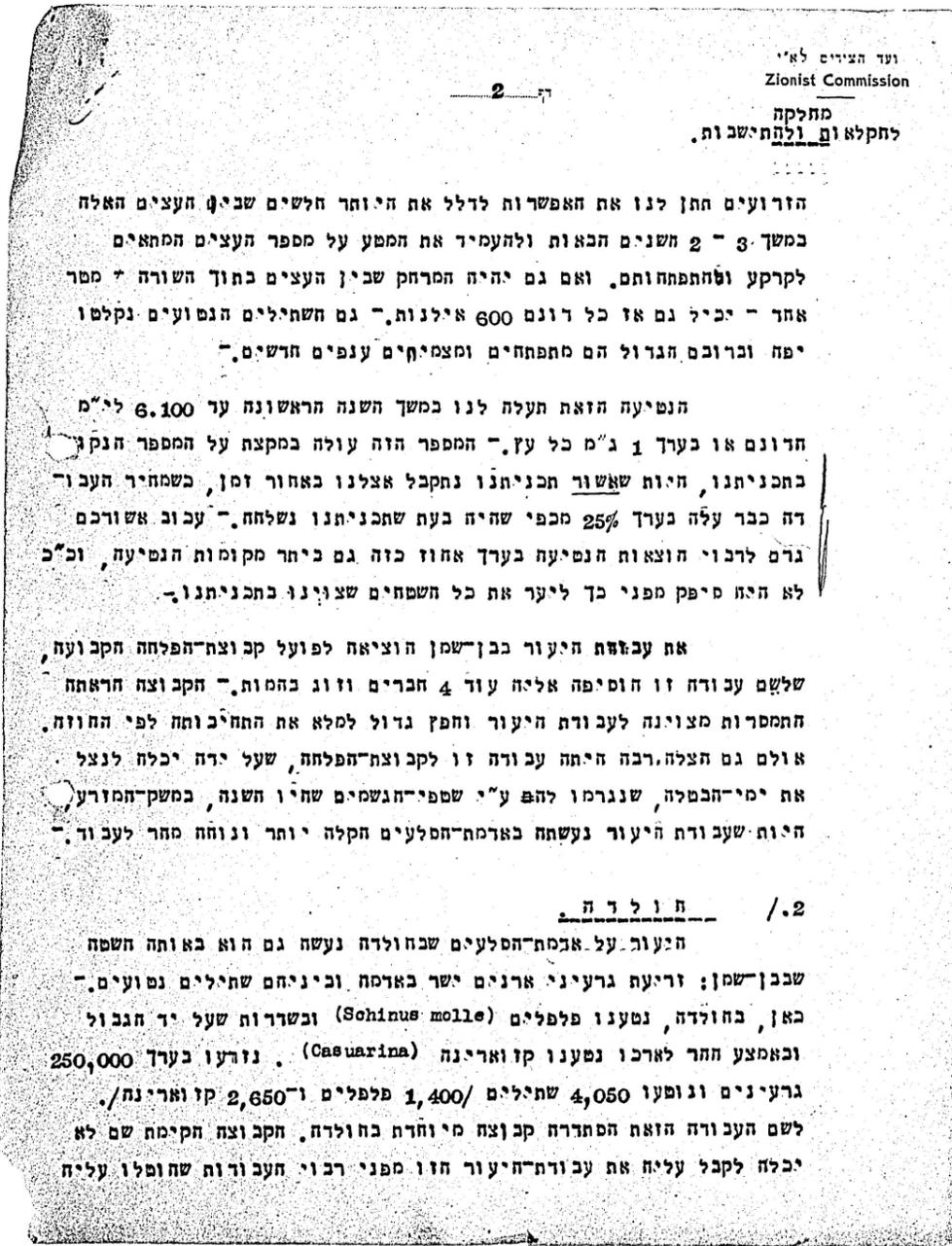
שנה א'	הרישה ראשונה 2.5 דונם ליום	36.40	לי"מ
"	במוזן לששה ארכת העלה 4 נ"מ לדונם	57.80	"
"	זרישה שנייה ושרוד 40	56.00	"
"	במוזן לארנים ולזריעה 50	70.	"
"	בורות לששת ארכת העלה ונטיעה 55.5	77.70	"
"	שתי חרישות 34	47.60	"
"	2 קלטורים 20	28.	"
"	2 עדרים ועשוב 175	245	"
"	קדור בשורות הששה לשם זריעת הארנים 20	28.70	"
"	הזרעים של ארני הכלע 4375	84.	"
"	הששה ארכת העלה 33	33.	"
	הוצאות בלתי נראות מראש 10 אחוז	33.70	"
		809.00	ל.מ.
שנה ב'	מלואים 20 אחוזים: העצים	23.40	ל.מ.
"	העבוד למלואים	29.10	"
"	3 עדרים	367.50	"
"	4 קלטורים	56.	"
"	הוצאות בלתי נראות מראש 15 אחוז	88.	"
		544.00	"
שנה ג'	העבוד כמו ב' ב' בלי המלואים	420.	"
		1768	לי"מ

נספח מס' 4

תאריך: 10.5.1920
נושא: דו"ח על יערות קק"ל

מקור: הארכיון הציוני

תוכן: דו"ח הממוען לקק"ל המפרט את העשייה בשנה החולפת ביערות הקרן. בחולדה נטעו על אדמת הסלעים אורנים, פלפלים, ועצי קזוארינה. בתיאור נכתב כי הקבוצה שהייתה בחולדה לא הייתה פנויה לעסוק בעבודות הייעור ועל כן הצטרפה קבוצה חדשה בת שישה חברים, שנאלצו לגור במבנה ארעי שכן לא היה די מקום במבנים הקיימים.

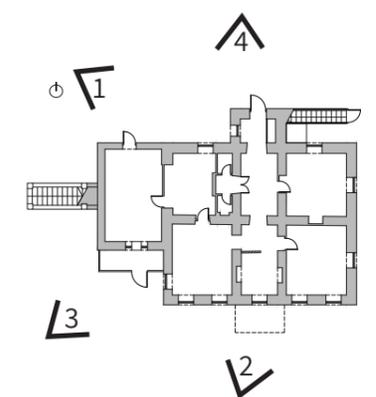
3. תיעוד צילומי - מצב קיים

3.1 תיעוד חזיתות

[1] מבט על החזית הצפונית, ושביל הגישה לקומת הקרקע. [2] מרפסת וחזית דרומית. [3] חזית דרומית ומערבית [4] חזית צפונית- כניסה לקומת הקרקע.

צילום: איילת ברק, ספטמבר 2023

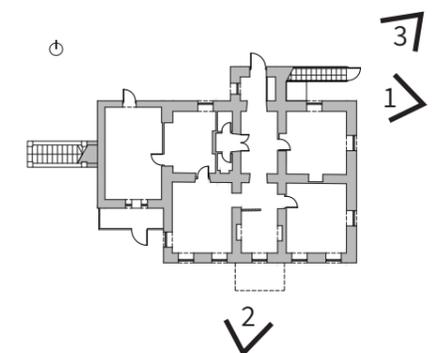

3. תיעוד צילומי - מצב קיים

3.1 תיעוד חזיתות

[1] המדרגות בחזית הצפונית והמעלית המובילות לקומה העליונה. [2] מרפסת וחזית דרומית. [3] חזית צפונית ומזרחית

צילום: איילת ברק, ספטמבר 2023

3. תיעוד צילומי - מצב קיים

3.2 תיעוד קומת קרקע

צילום: איילת ברק, ספטמבר 2023

3. תיעוד צילומי - מצב קיים

3.3 תיעוד קומה עליונה

צילום: איילת ברק, 2022

3. תיעוד צילומי - מצב קיים

3.4 תיעוד הסביבה הקרובה

צילום: איילת ברק, 2022

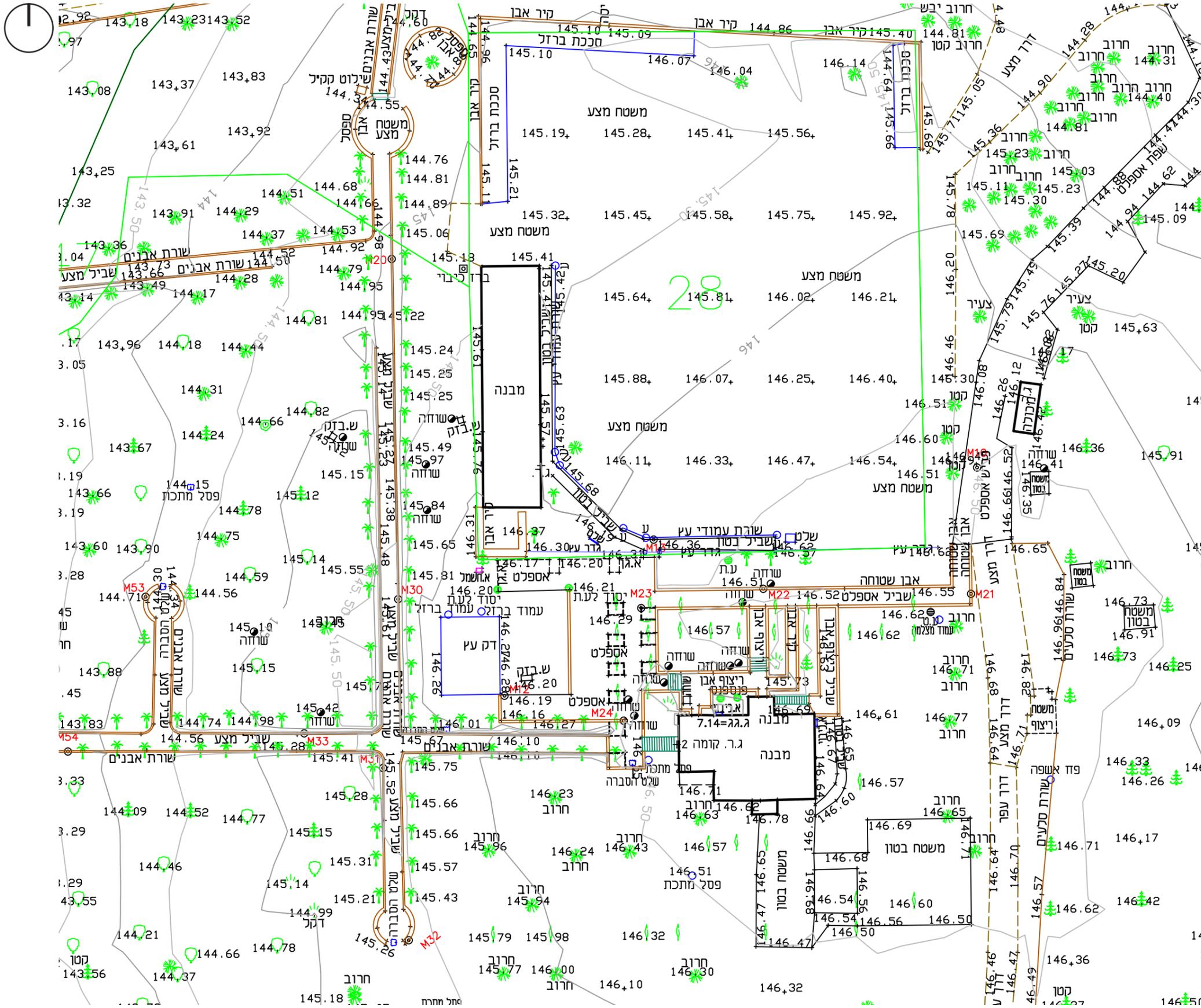

3. תיעוד צילומי - מצב קיים

3.5 תיעוד הארווה

צילום: איילת ברק, 2022

4. תיעוד אדריכלי - מצב קיים
4.1 בית הרצל
4.1.1 תרשים סביבה

קנ"מ 1:500

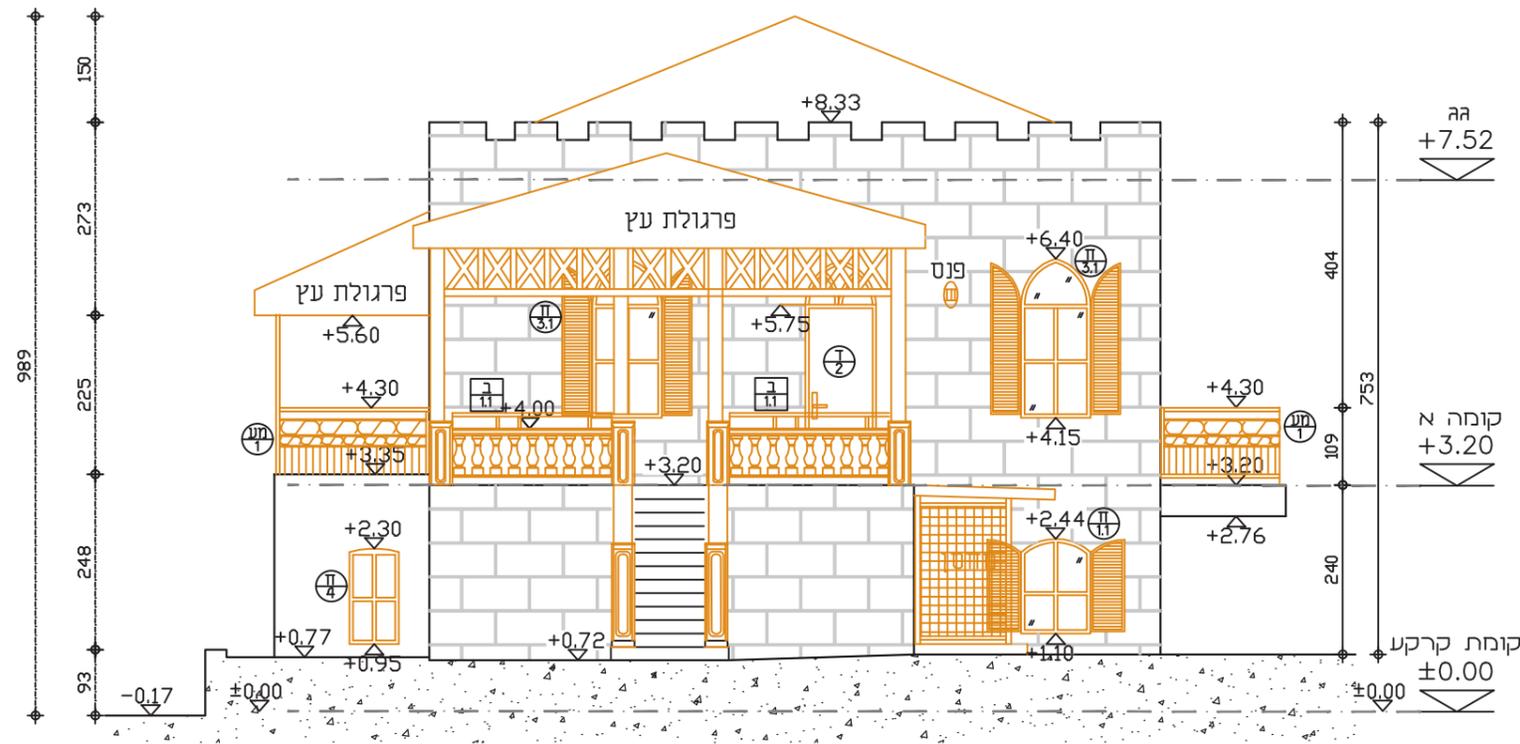
מודד: שי חפץ איחוד מודדים מוסמכים בארץ ישראל
 תאריך מדידה: 10.03.2022
 קנ"מ 1:250

4. תיעוד אדריכלי - מצב קיים

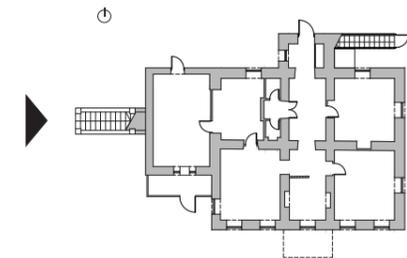
4.1 בית הרצל
4.1.3 חזית מערבית

קנ"מ 1:100

מבנה מקורי
שחזור ותוספות משנות ה-2000

מפת התמצאות

4. תיעוד אדריכלי - מצב קיים

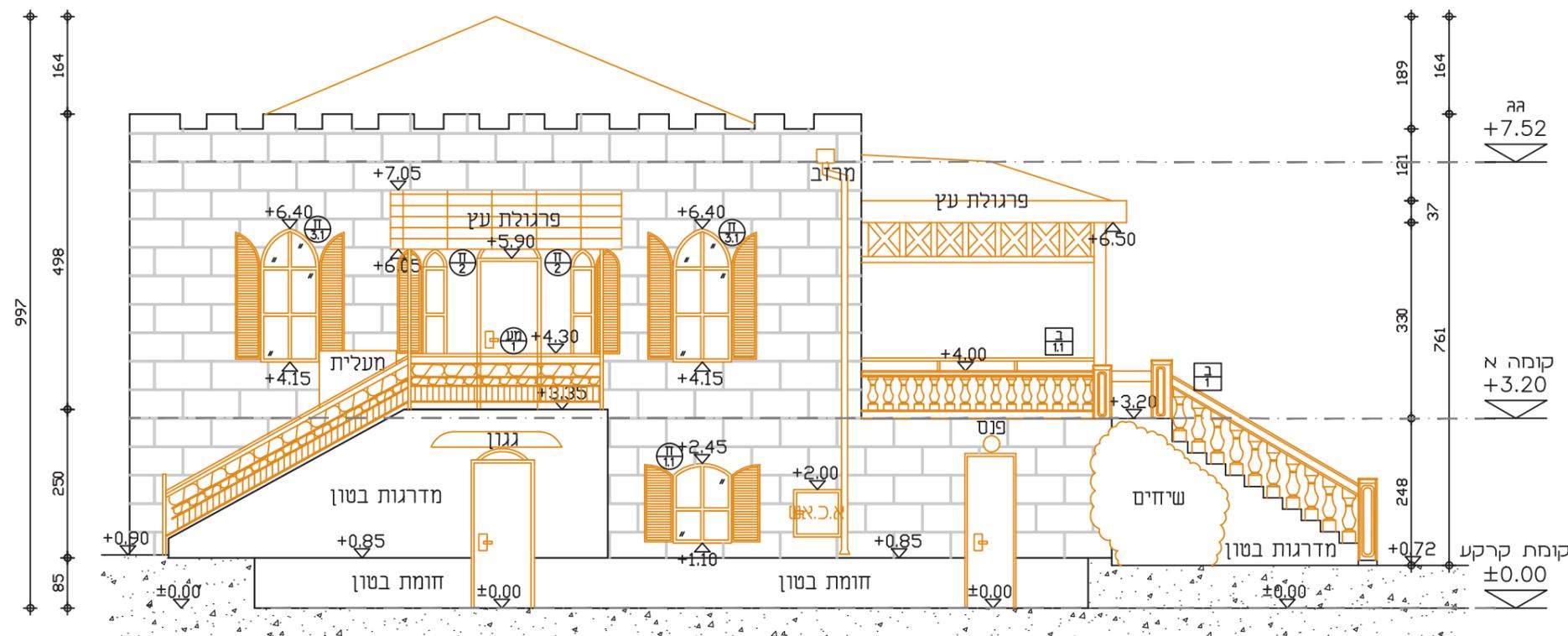
4.1 בית הרצל
4.1.3 חזית צפונית

קנ"מ 1:100

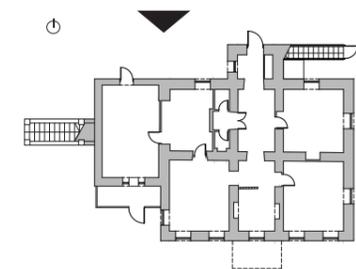
מבנה מקורי

שחזור ותוספות משנות ה-2000

מפת התמצאות

4. תיעוד אדריכלי - מצב קיים

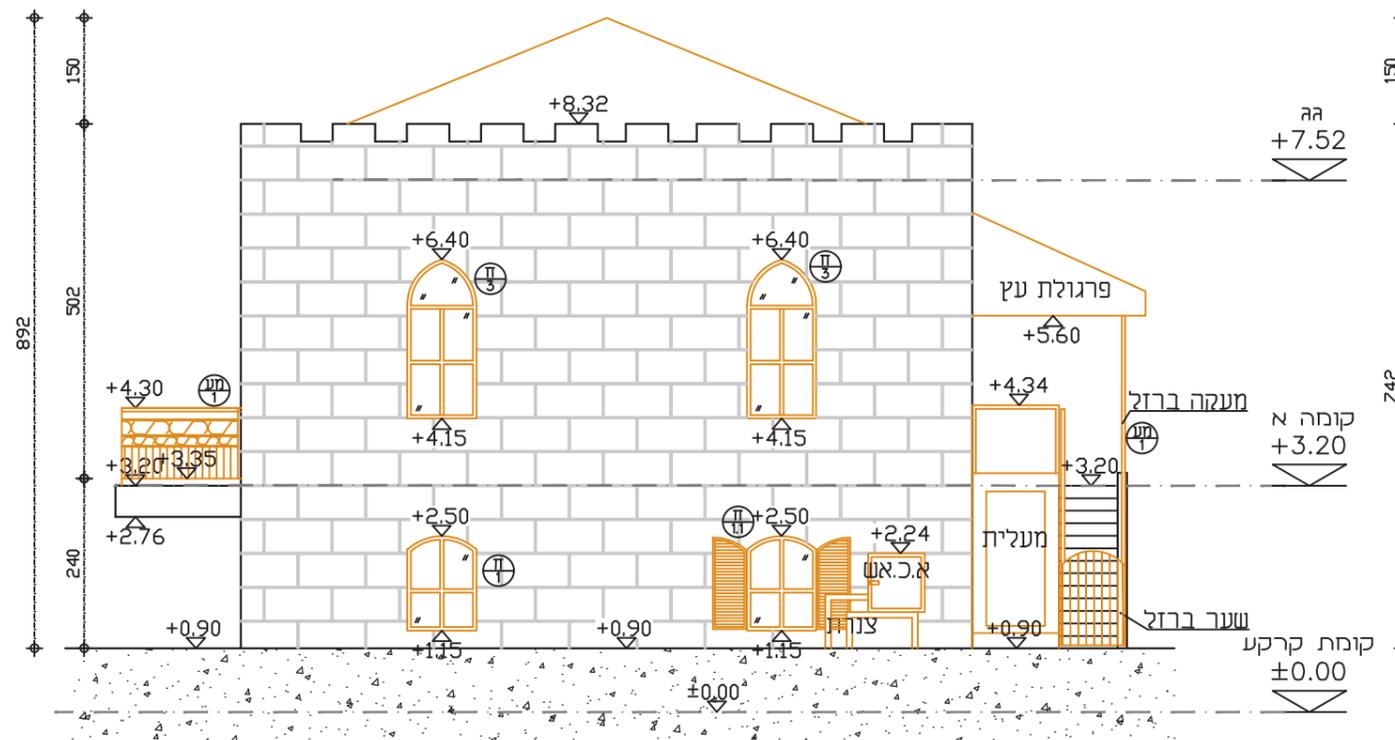
4.1 בית הרצל
4.1.3 חזית מזרחית

קנ"מ 1:100

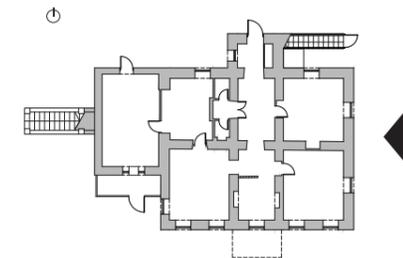
מבנה מקורי

שחזור ותוספות משנות ה-2000

מפת התמצאות

4. תיעוד אדריכלי - מצב קיים

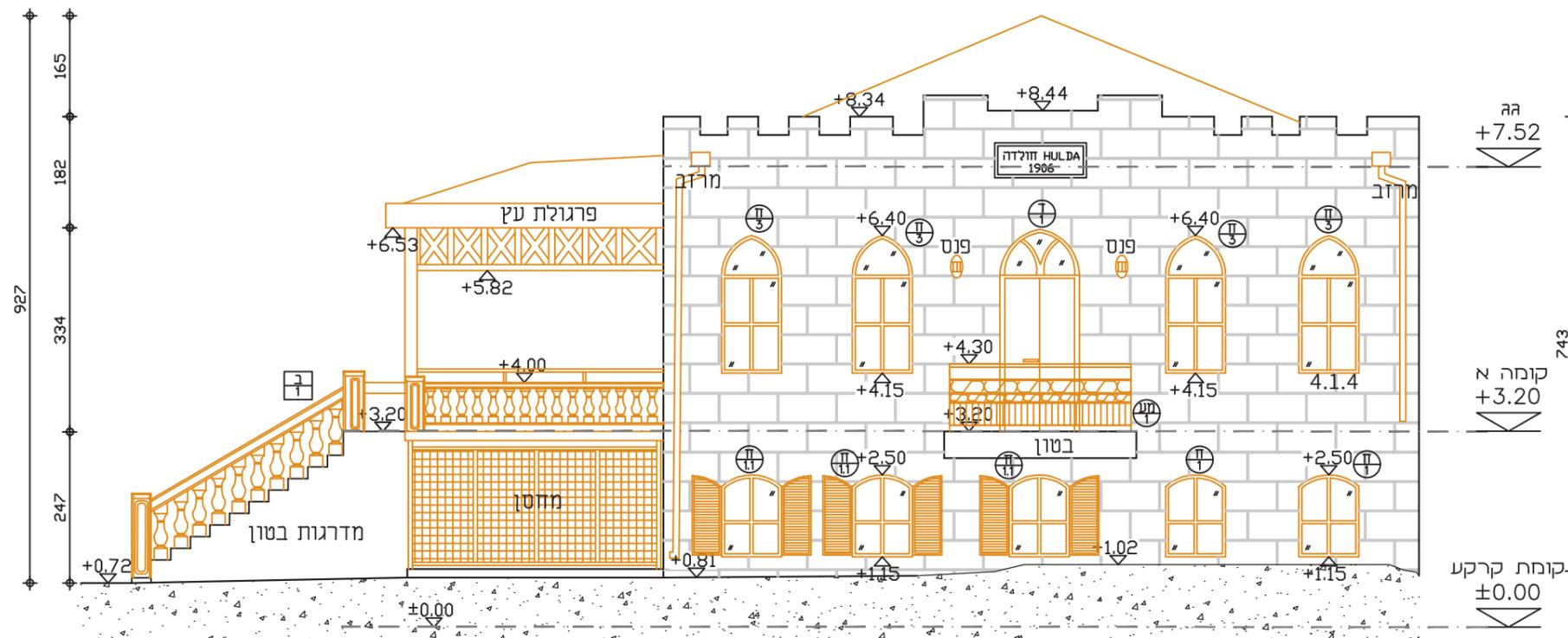
4.1 בית הרצל
4.1.3 חזית דרומית

קנ"מ 1:100

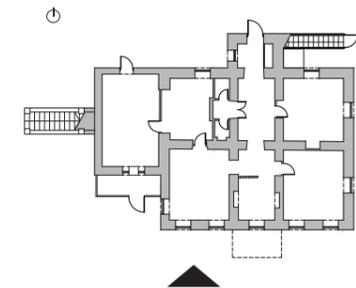
מבנה מקורי

שחזור ותוספות משנות ה-2000

מפת התמצאות

4. תיעוד אדריכלי - מצב קיים

4.1 בית הרצל

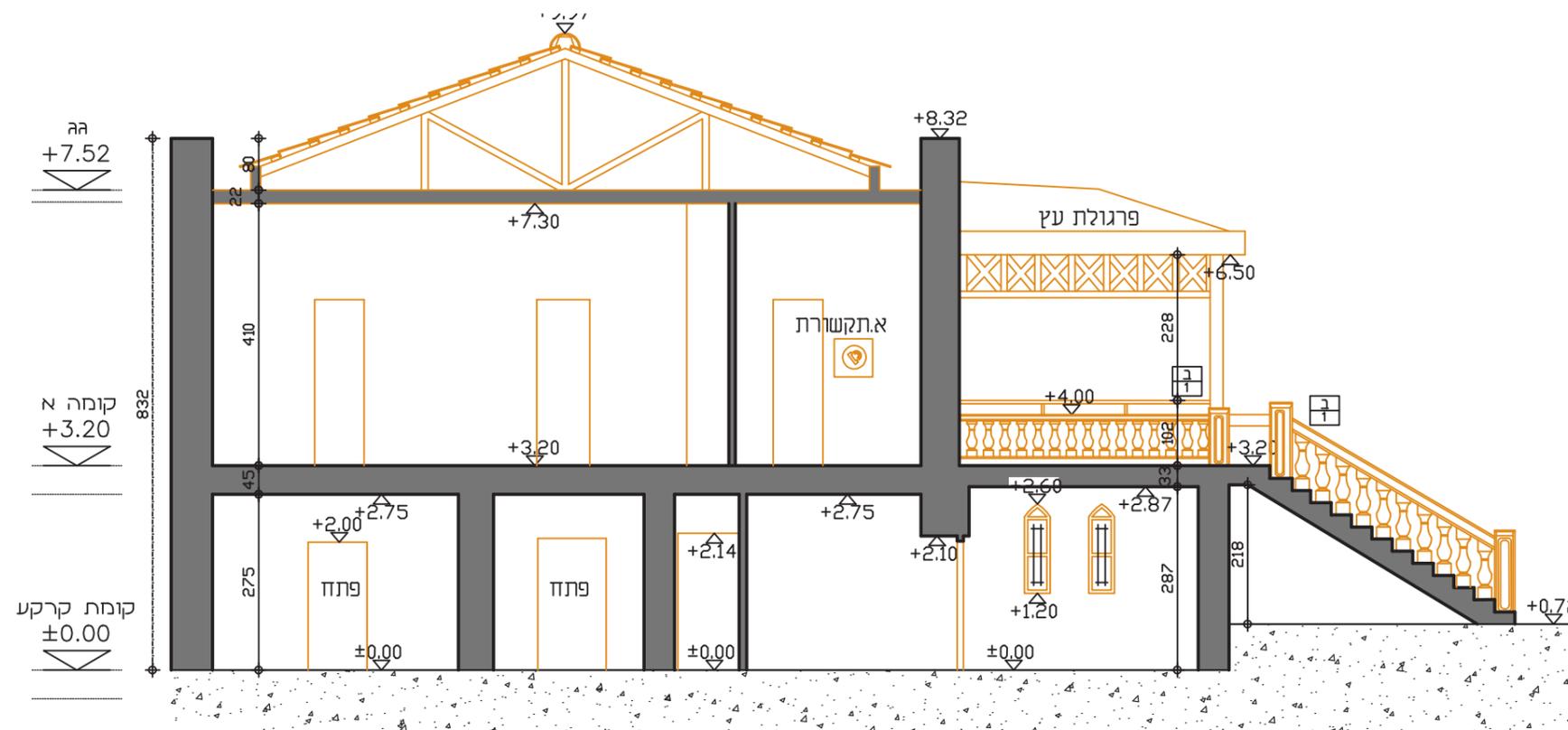
4.1.4 חתך א-א

קנ"מ 1:100

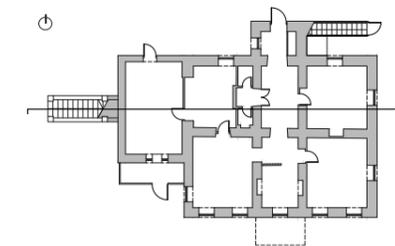
מבנה מקורי

שחזור ותוספות משנות ה-2000

מפת התמצאות

4. תיעוד אדריכלי - מצב קיים

4.1 בית הרצל

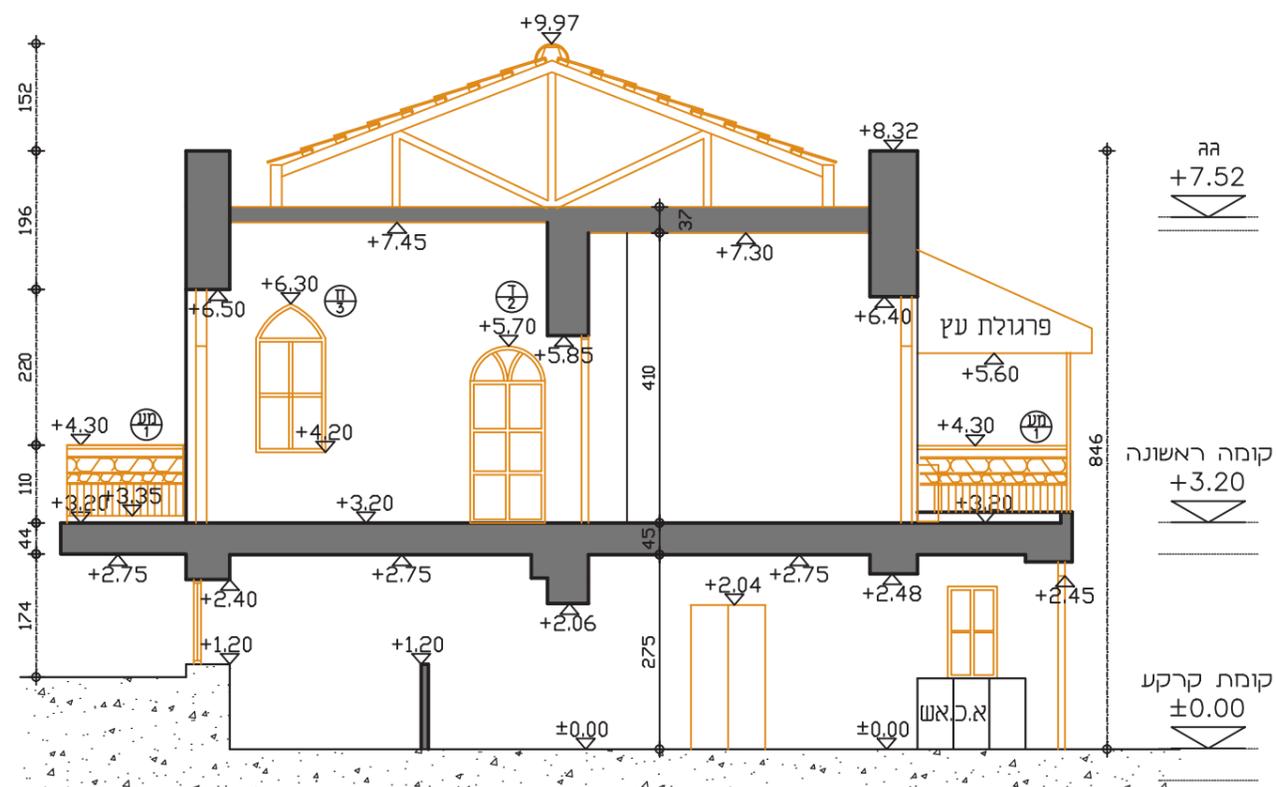
4.1.4 חתך ב-ב

קנ"מ 1:100

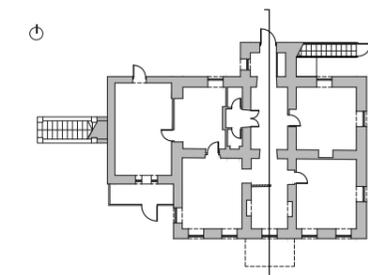
מבנה מקורי

שחזור ותוספות משנות ה-2000

מפת התמצאות

4. תיעוד אדריכלי - מצב קיים*

4.2 הארוזה

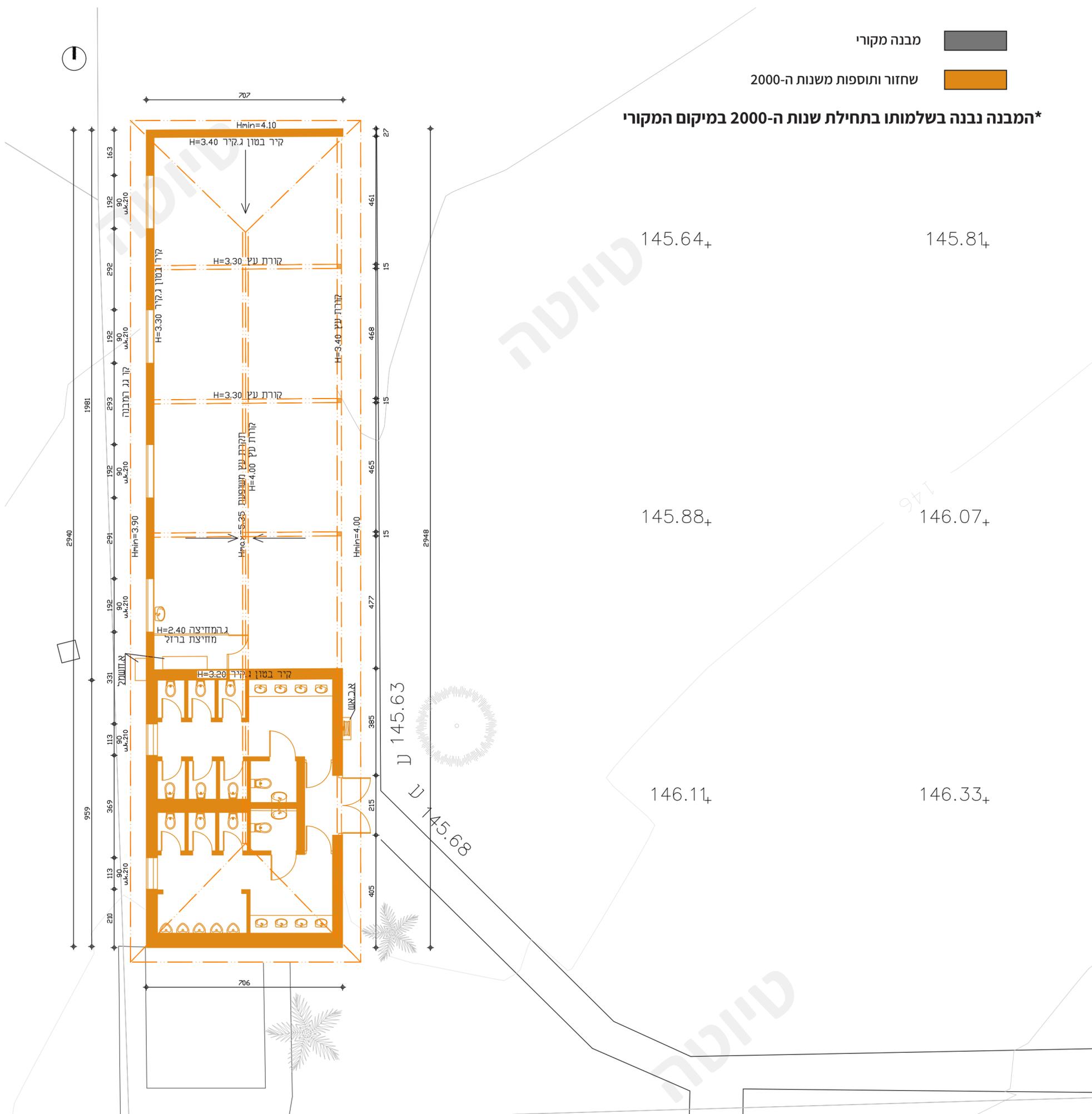
4.2.1 תכנית קרקע

קנ"מ 1:100

מבנה מקורי

שחזור ותוספות משנות ה-2000

*המבנה נבנה בשלמותו בתחילת שנות ה-2000 במיקום המקורי

4. תיעוד אדריכלי - מצב קיים*

4.2 בית הרצל
4.2.1 חזית מזרחית

קנ"מ 1:100

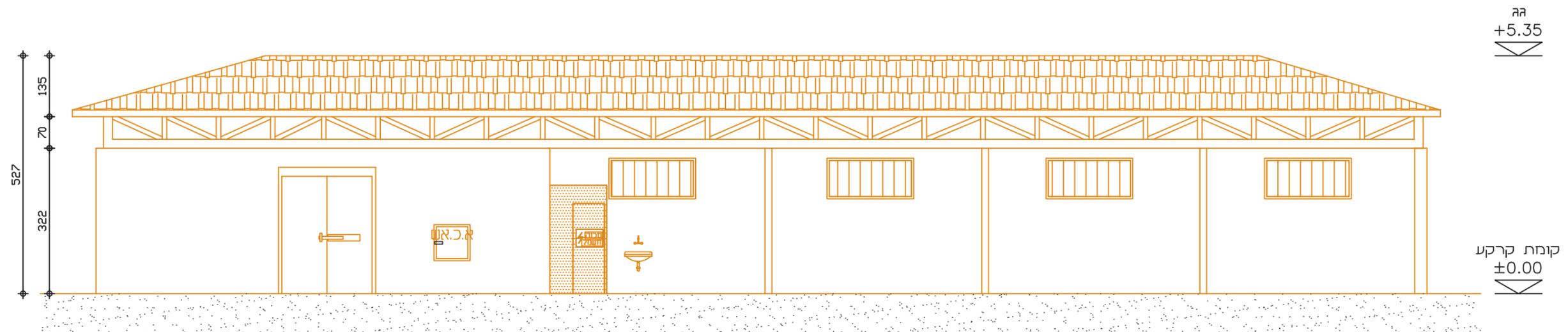
מבנה מקורי

שחזור ותוספות משנות ה-2000

המבנה נבנה בשלמותו בתחילת שנות ה-2000 במיקום המקורי

4. תיעוד אדריכלי - מצב קיים*

4.2 בית הרצל
4.2.1 חזית מערבית

קנ"מ 1:100

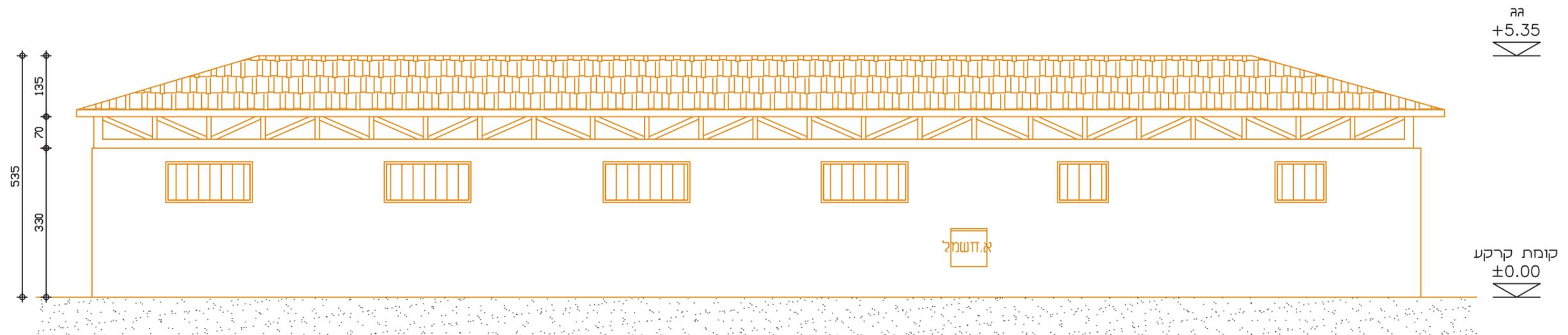
מבנה מקורי

שחזור ותוספות משנות ה-2000

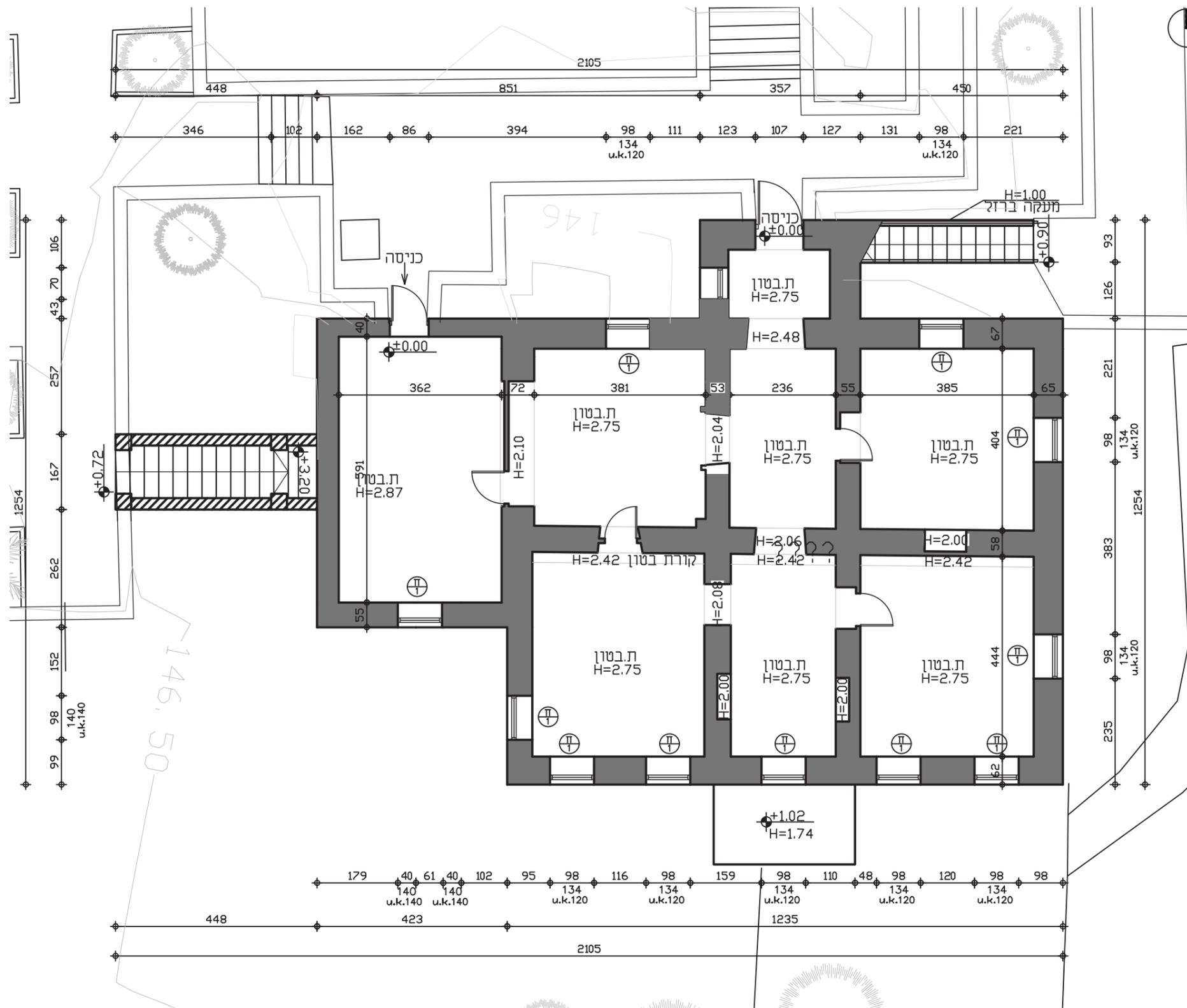

המבנה נבנה בשלמותו בתחילת שנות ה-2000 במיקום המקורי

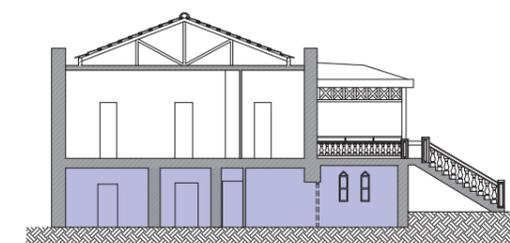

5. מצב מקורי משוחזר
 5.1 תכנית קומת מרתף

קנ"מ 1:100

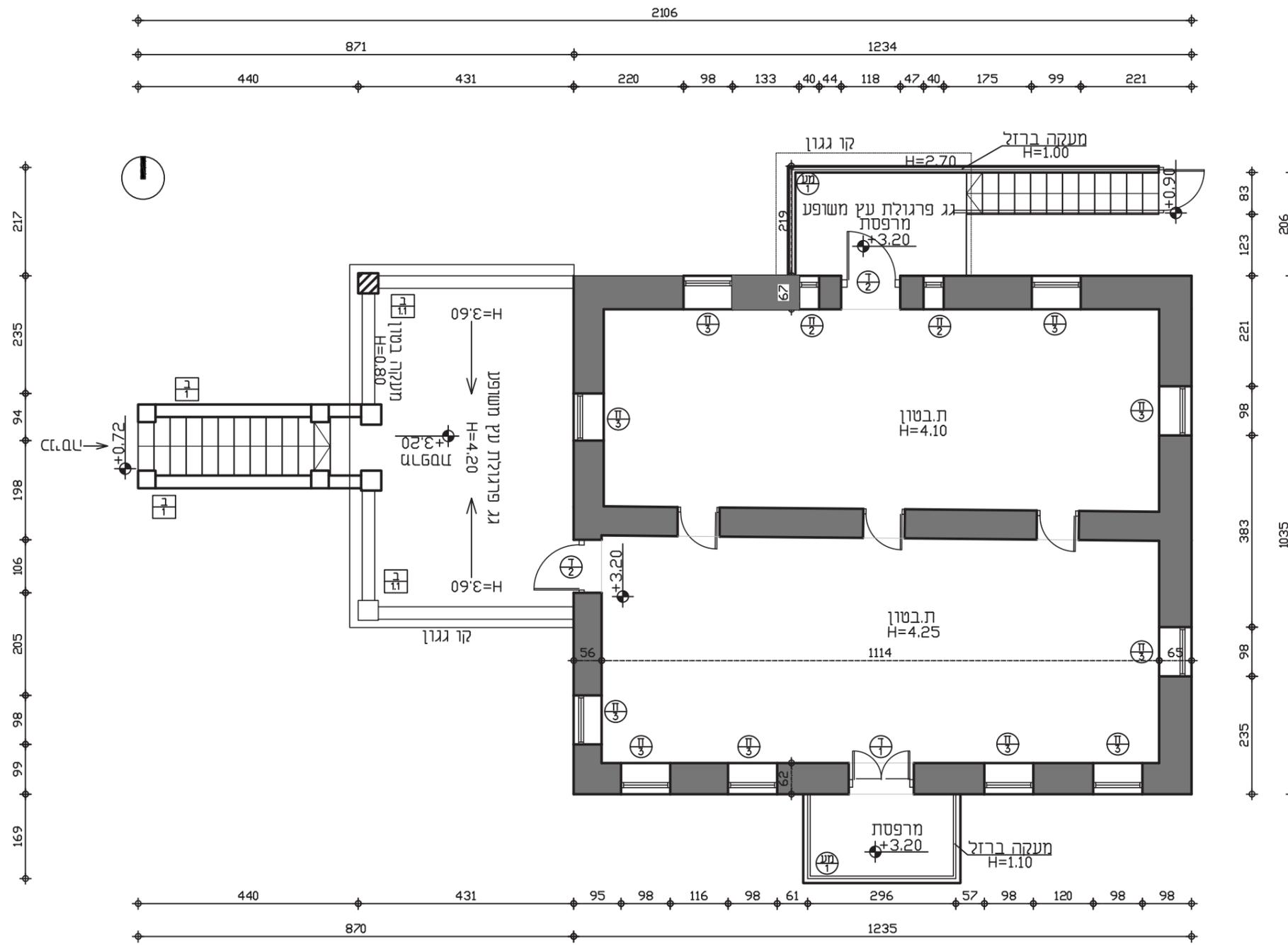

חתך התמצאות

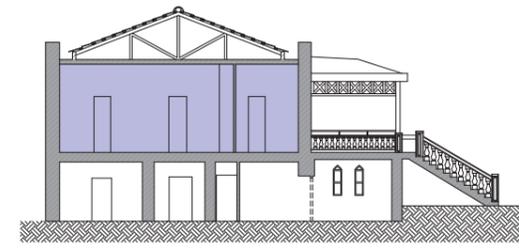

5. מצב מקורי משוחזר
 5.1 תכנית קומה ראשית

קנ"מ 1:100

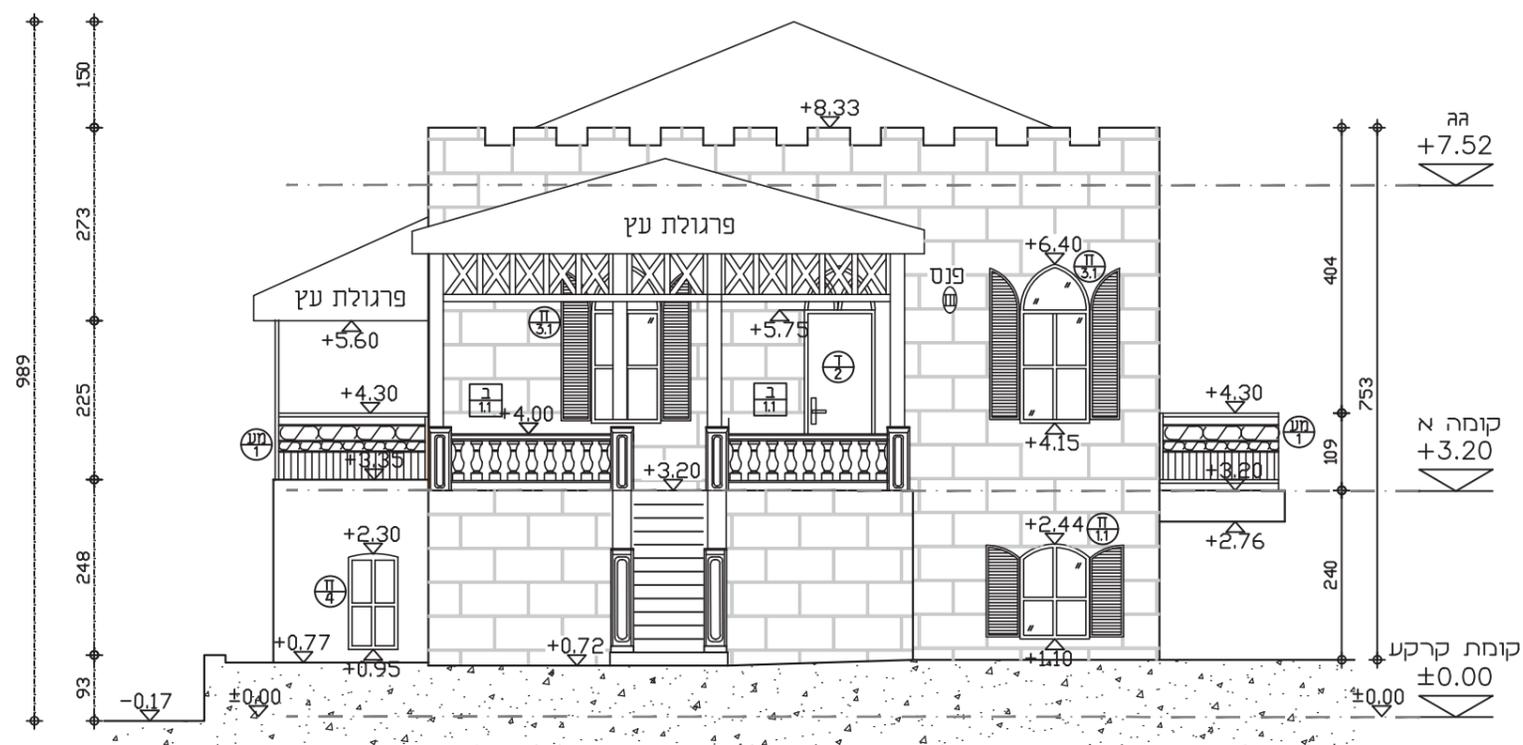
חתך התמצאות

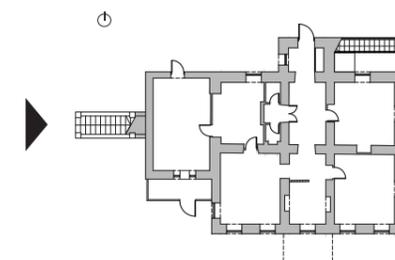
5. מצב מקורי משוחזר

5.2 חזית מערבית

קנ"מ 1:100

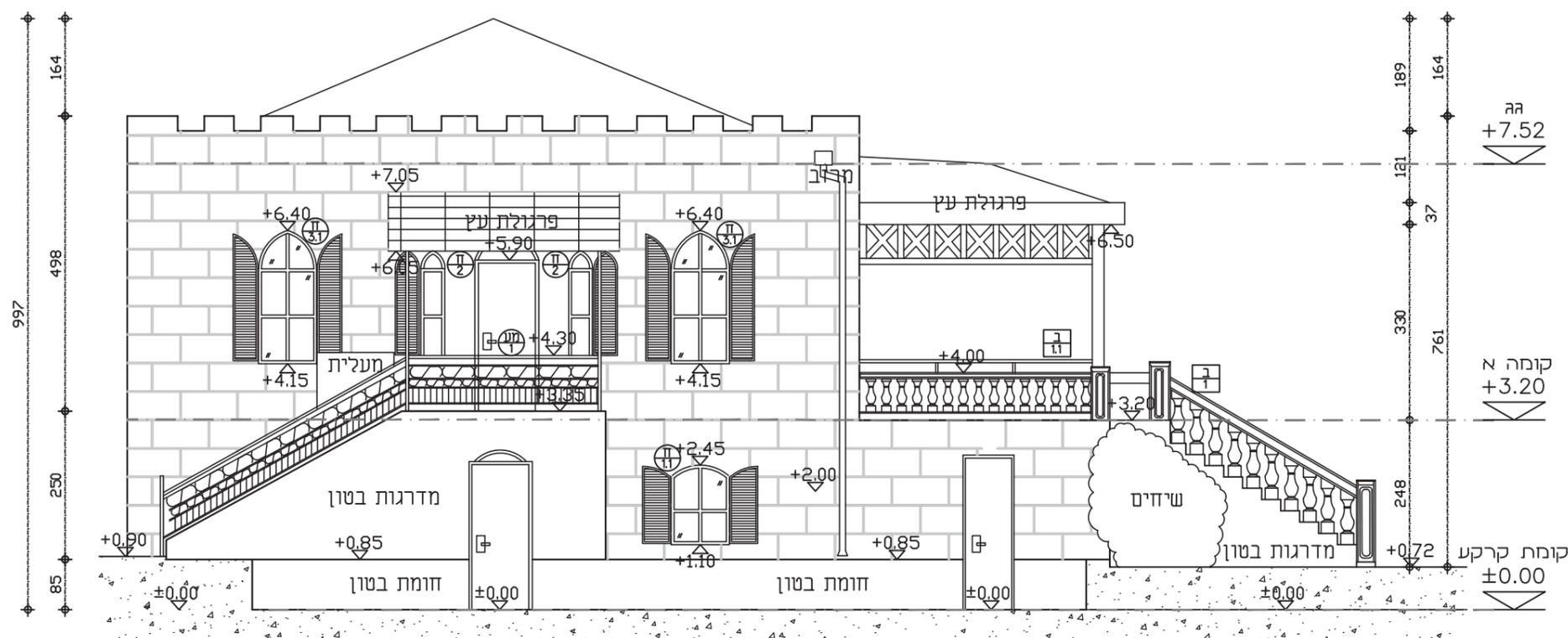
מפת התמצאות

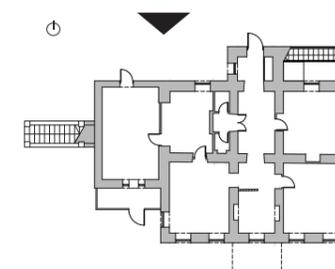
5. מצב מקורי משוחזר

5.2 חזית צפונית

קנ"מ 1:100

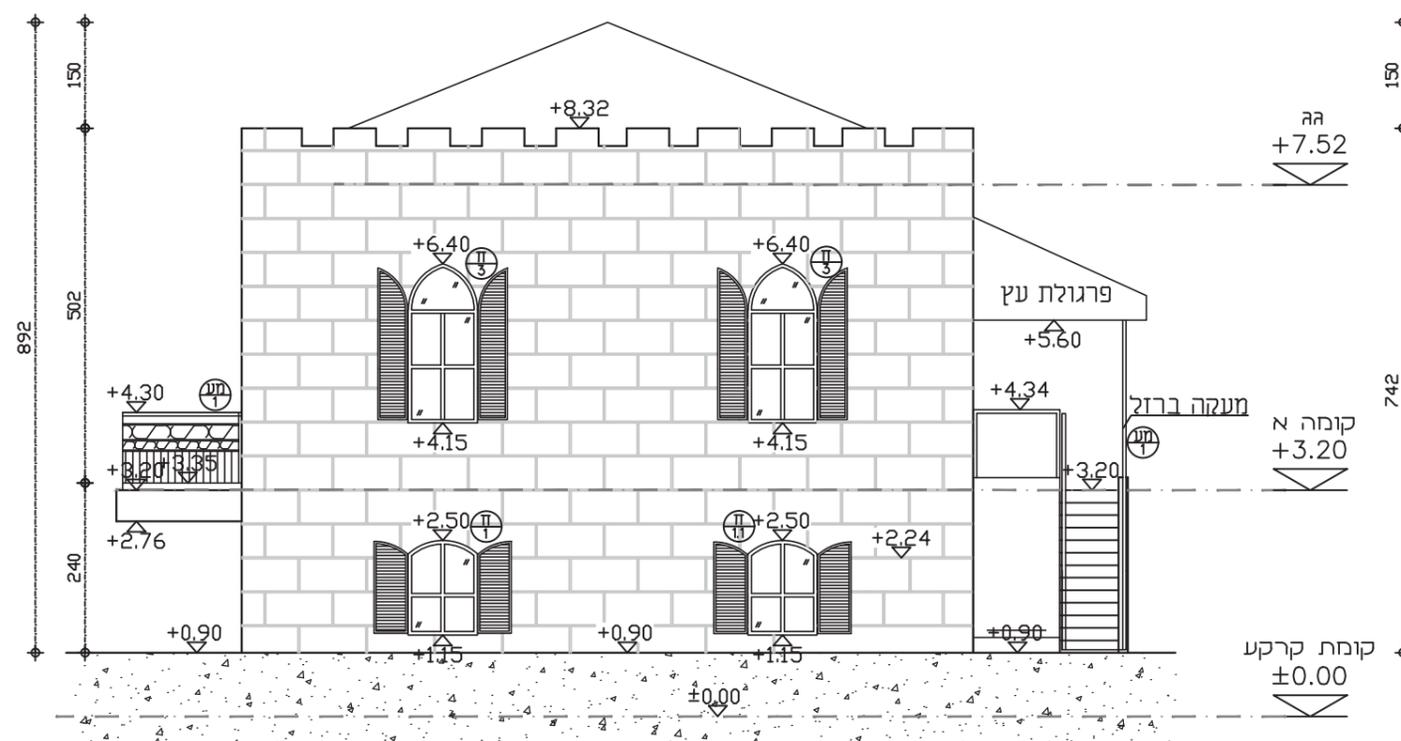
מפת התמצאות

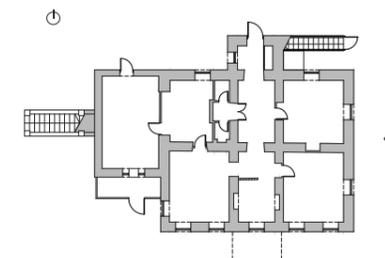
5. מצב מקורי משוחזר

5.2 חזית מזרחית

קנ"מ 1:100

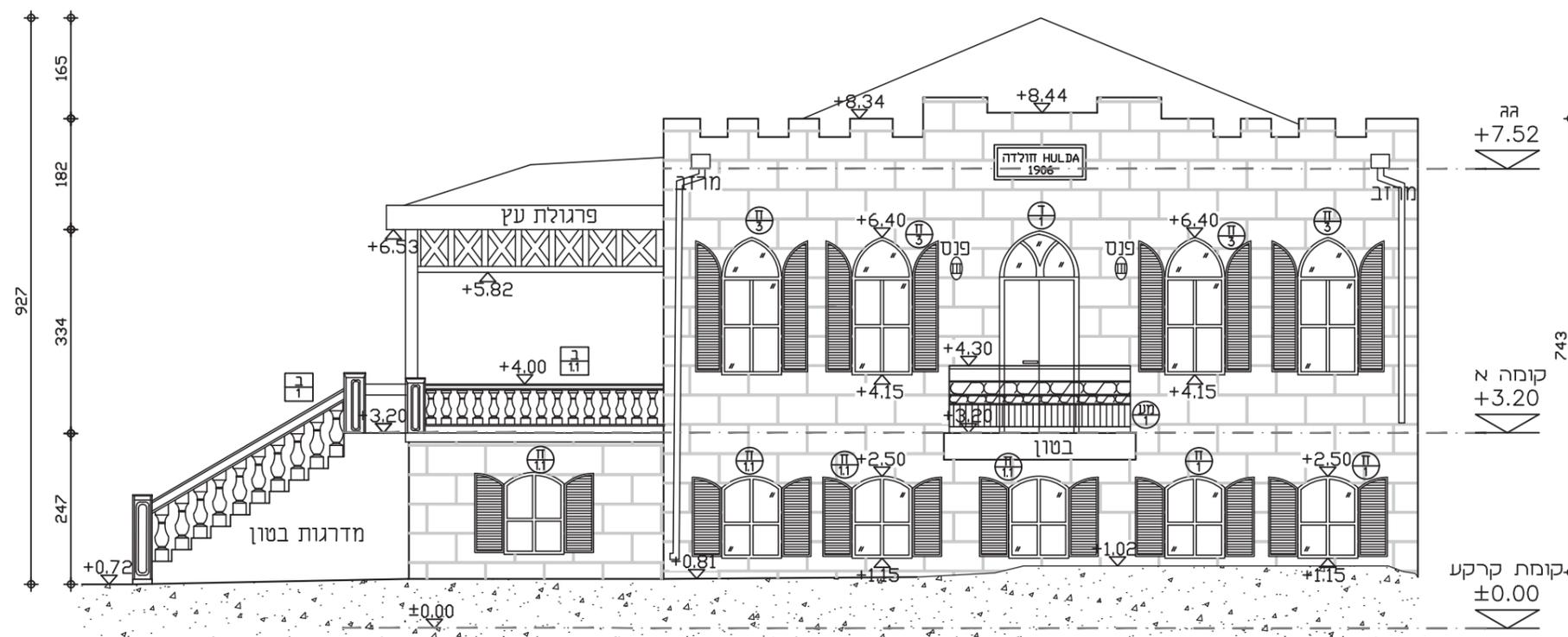
מפת התמצאות

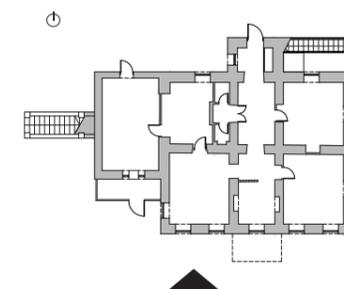
5. מצב מקורי משוחזר

5.2 חזית דרומית

קנ"מ 1:100

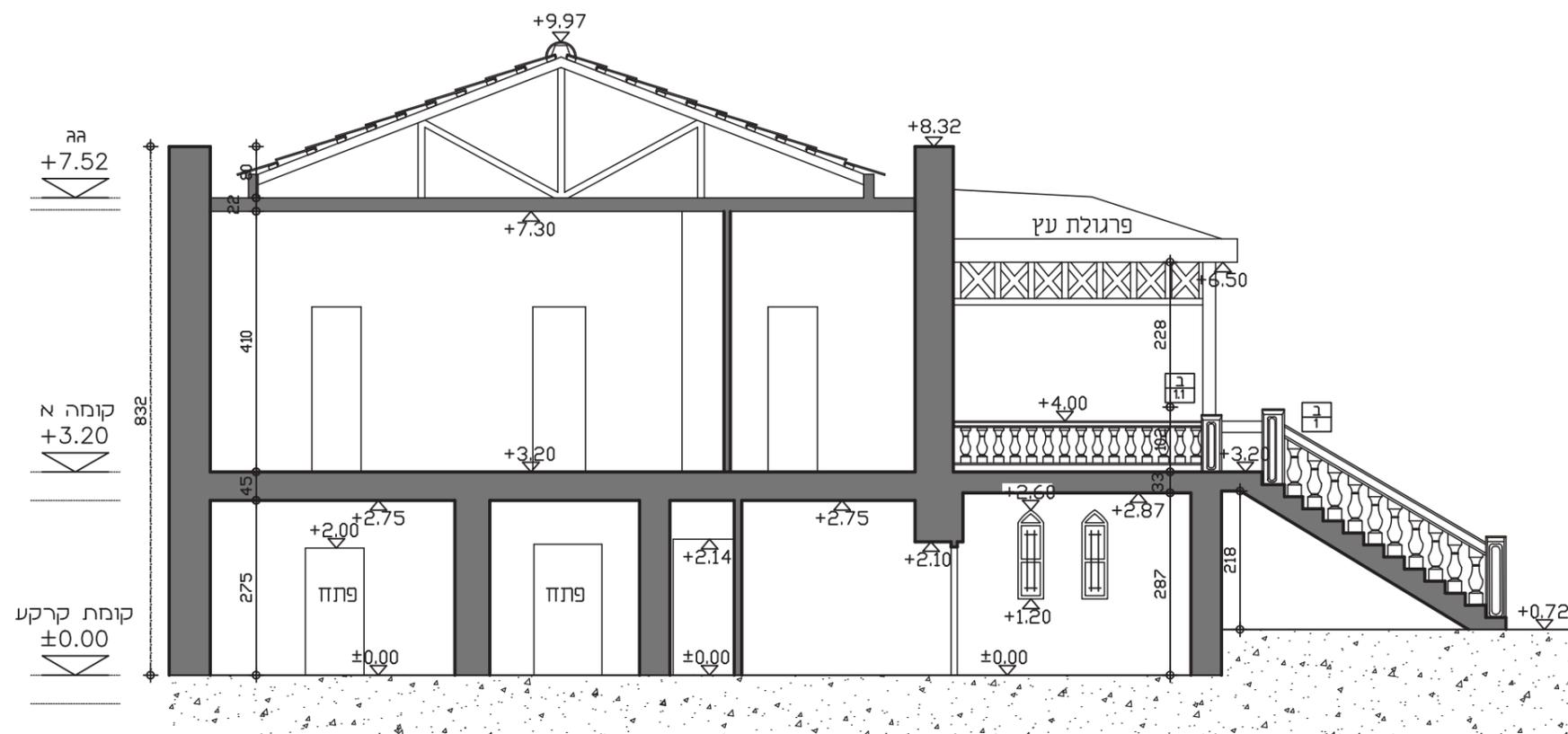
מפת התמצאות

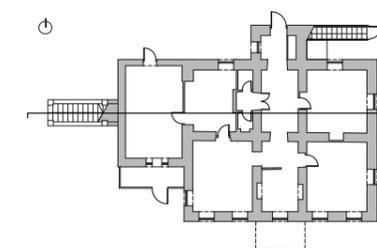
5. מצב מקורי משוחזר

5.3 חתך א-א

קנ"מ 1:100

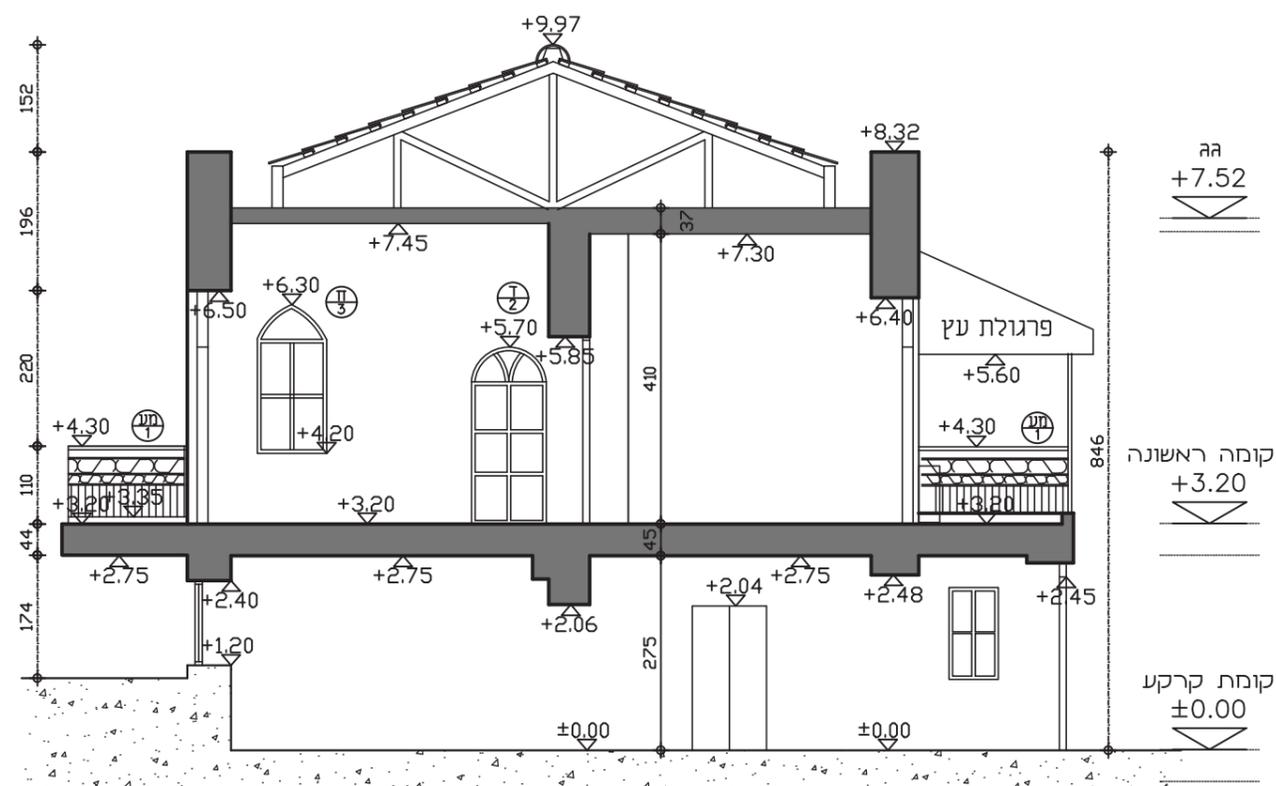
מפת התמצאות

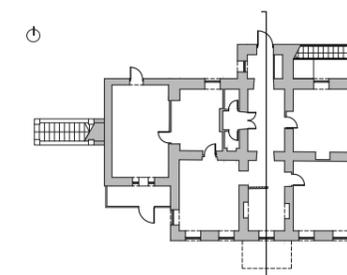
5. מצב מקורי משוחזר

5.3 חתך ב-ב

קנ"מ 1:100

מפת התמצאות

5. מצב מקורי משוחזר

5.1.1 הארווה

אין בידנו בשלב זה די מידע היסטורי על הארווה בשביל להעריך את המצב המקורי.

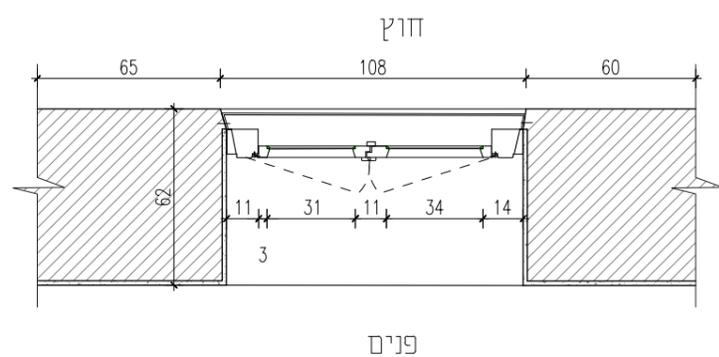
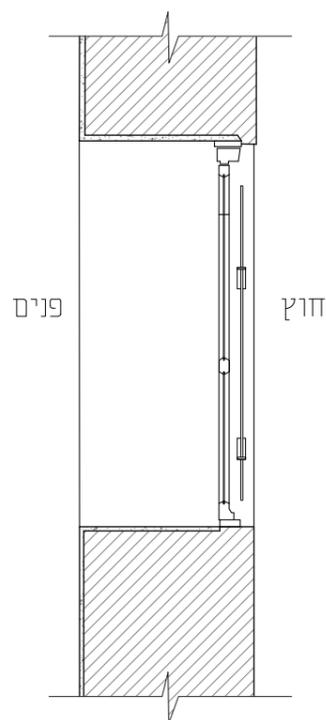
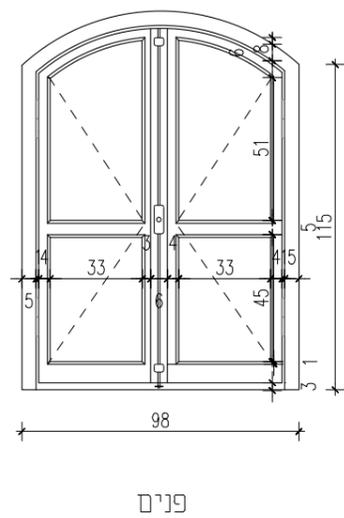
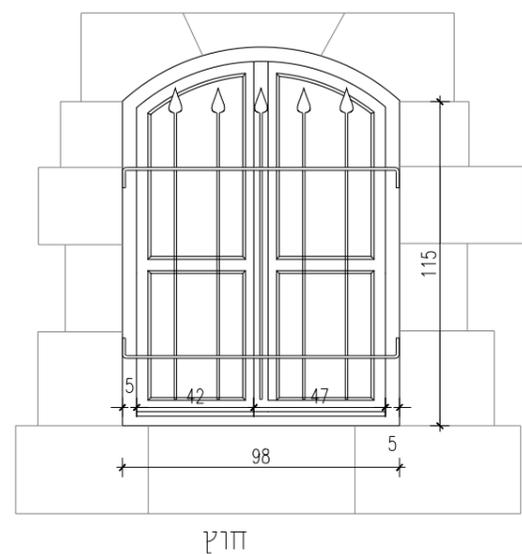
6. פרטים ארכיטקטוניים

6.1 רשימה ומיפוי אלמנטים מקוריים לשימור

דלתות								
מס"ד	שם	סוג	תיאור/מיקום	חזיתות	גימור	קומה	מידות	כמות
1	ד-1	דלת ציר דו כנפית עם חלון עליון קשתי	יציאה למרפסת דרומית	דרומית	עץ צבוע וזכוכית	א'		1
2	ד-2	דלת ציר חד כנפית עם חלון עליון קשתי	קומה א'		עץ צבוע וזכוכית	א'		2
חלונות								
מס"ד	שם	סוג	תיאור/מיקום	חזיתות	גימור	קומה	מידות	כמות
3	ח-1	חלון קשתי דו כנפי ללא תריסי עץ חיצונים	חזיתות	כל החזיתות	עץ צבוע וזכוכית	ק'		3
4	ח-1.1	חלון קשתי דו כנפי עם תריסי עץ חיצונים	חזיתות	כל החזיתות	עץ צבוע וזכוכית	ק'		6
5	ח-2	חלון קשתי חד כנפי עם תריסי עץ חיצוני	חזיתות	צפונית	עץ צבוע וזכוכית	א'		2
6	ח-3	חלון קשתי דו כנפי ללא תריסי עץ חיצונים	חזיתות	כל החזיתות	עץ צבוע וזכוכית	א'		6
7	ח-3.1	חלון קשתי דו כנפי עם תריסי עץ חיצונים	חזיתות	כל החזיתות	עץ צבוע וזכוכית	א'		4
8	ח-4	חלון ?? עם תריסי עץ חיצונים	חזיתות	מערבית	עץ צבוע וזכוכית	ק'		1
מעקות								
מס"ד	שם	סוג	תיאור/מיקום	חזיתות	גימור	קומה	מידות	כמות
9	מע-1	מעקה מעוטר מברזל	מרפסות	צפונית, דרומית	ברזל צבוע	א'		2
בטון								
מס"ד	שם	סוג	תיאור/מיקום	חזיתות	גימור	קומה	הערות	כמות
10	ב-1	מעקה בנוי - אלמנטים תרומיים "בקבוקים"	מדרגות לקומה א' דרך חזית מערבית	מערבית	טיח	ק		
11	ב-1.1	מעקה בנוי - אלמנטים תרומיים "בקבוקים"	מרפסת מערבית	מערבית	טיח	א'		

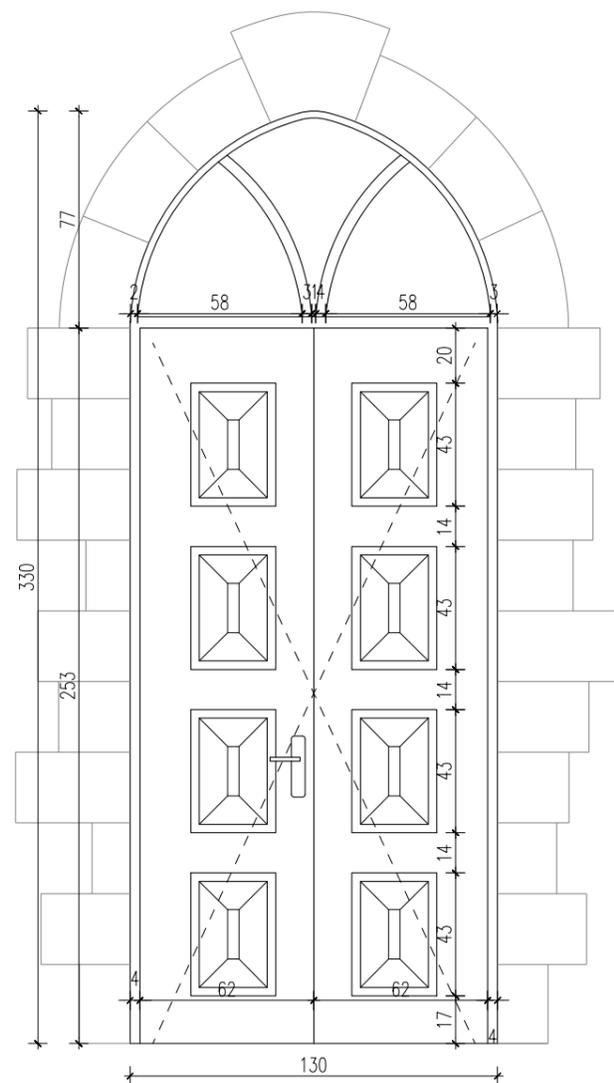
6. פרטים ארכיטקטוניים

ח-1 קני"מ 1:25
חלון קשתי דו כנפי בקומה הראשית

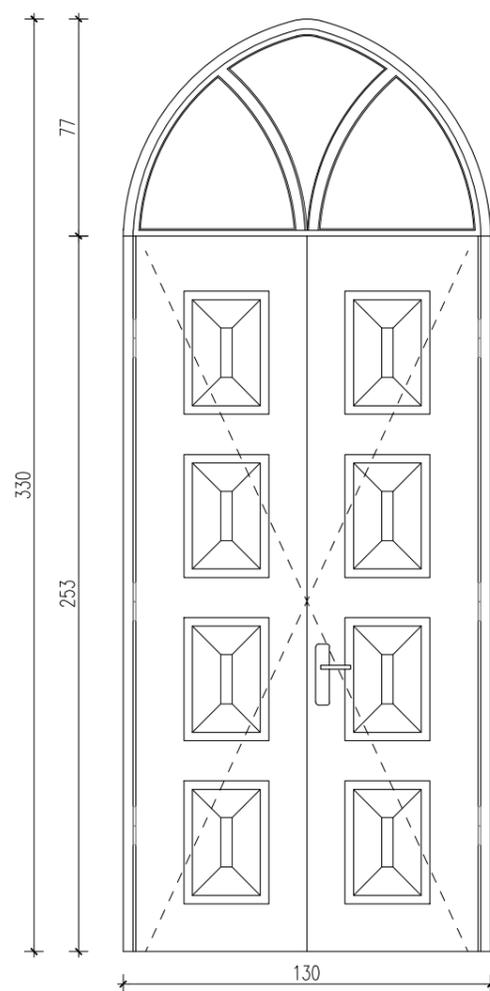

6. פרטים ארכיטקטוניים

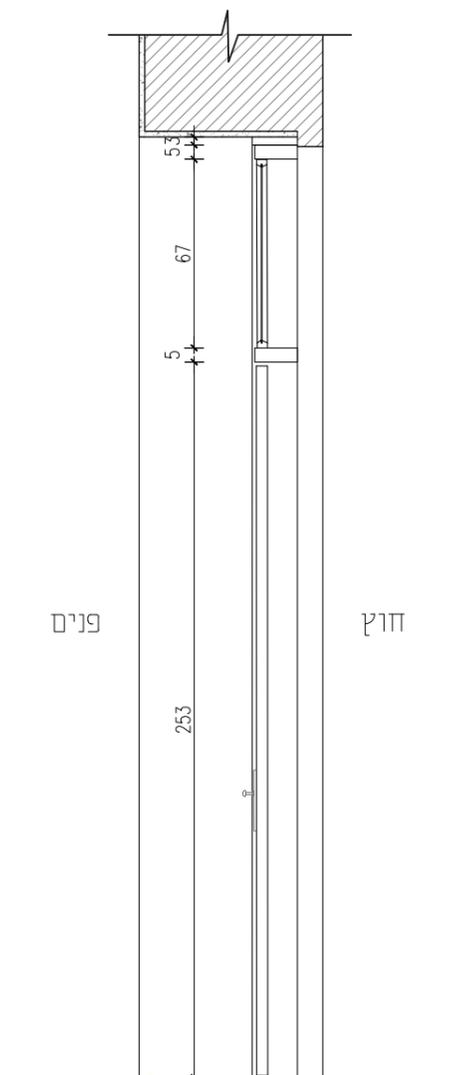
ד-1 קנ"מ 1:25
דלת ציר דו כנפי עם חלון עליון קשתי

חורן

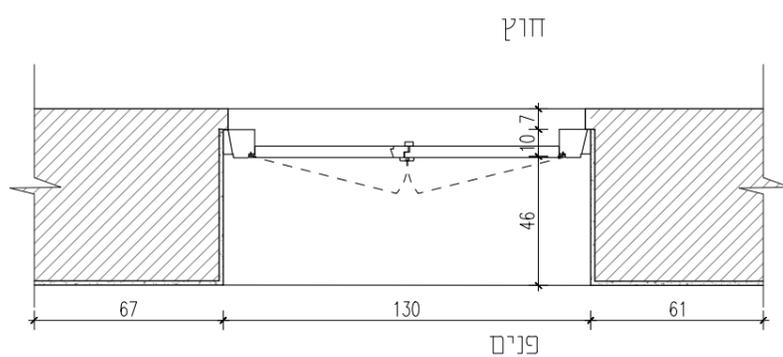
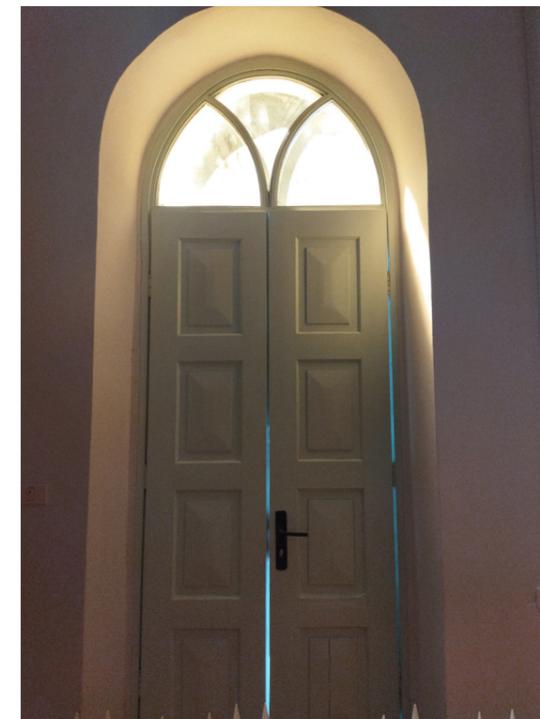

פנים

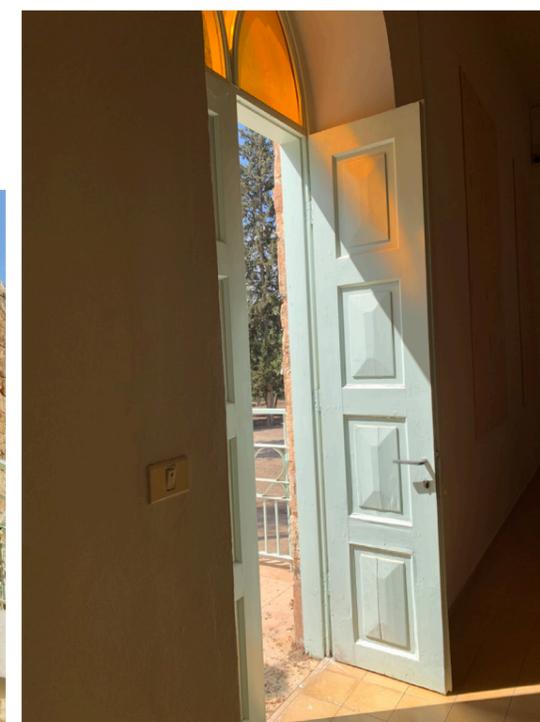
פנים

חורן

חורן

פנים

6. פרטים ארכיטקטוניים

ב-1.1

7. טכנולוגיית הבנייה וחומרים במבנה

7.1 טכנולוגיית הבנייה וחומרים במבנה- הקדמה לסקר הנדסי

להשלמה

8. מקורות

- אוספי מפות ותצלומים

אוסף הארכיון הציוני

ארכיון קק"ל

מפ"י

- ארכיון משרדנו

אמנון בר אור-טל גזית אדריכלים בע"מ

- ספרים

רז, גיא (עורך). ימי הגימנסיה, הגימנסיה העברית "הרצליה". מוזיאון ארץ ישראל: תל אביב, 2013.

קליין יוסי. האמריקניזציה של תל אביב, הוצאת כרמל, עמ' 54-61, 2011.

שילוני, צבי. הקרן הקיימת לישראל וההתיישבות הציונית: 1903 - 1914

וילנאי, זאב. אריאל אנציקלופדיה לידיעת ארץ ישראל, עמ' 2228-2230. עם עובד, 1986.

עציון, יהודה. בזעתם ודמם, הקיבוץ המאוחד, 2009.

- מאמרים

אגמון, תמר. חולדה ויצחק וילקנסקי 1905-1929, אונ' בר אילן, 2010.